

Journal of Islamic Law Research

پژوهش‌نامه حقوق اسلامی

A Meta-Synthesis of Studies on Judicial Delay and Citizen Rights in Iran: Causes and Solutions

Authors: Ali Rabiezade | Ali Ghanati | Mohammad Rezaei Jozani

Stable URL: <https://doi.org/10.30497/law.2025.248821.3854>

فرا ترکیب مطالعات اطاله دادرسی و حقوق شهروندی در ایران؛
علت‌ها و راهکارها

نویسندگان: علی ربیع‌زاده | علی قناتی | محمد رضایی جوزانی

پیوند دائمی: <https://doi.org/10.30497/law.2025.248821.3854>

Copyright 2026 The Author(s).

Published by *Imam Sadiq University*, Tehran, Iran.

This work is fully Open Access under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license, allowing non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and not modified. *Islamic Law Research* strictly follows the ethical guidelines of the Committee on Publication Ethics (COPE), which all readers, authors, reviewers, and editors are expected to observe and uphold.

A Meta-Synthesis of Studies on Judicial Delay and Citizen Rights in Iran: Causes and Solutions

Ali Rabiezade • Research Associate, Department of Law, Imam Reza International University,
Mashhad, Iran. a.rabiezade@imamreza.ac.ir

Ali Ghanati • LLM Student in Private Law, Faculty of Islamic Studies and Law, Imam Sadiq
University, Tehran, Iran. (Corresponding Author) a.ghanati@isu.ac.ir

Mohammad Rezaei Jozani • LLM Student in Private Law, Faculty of Islamic Studies and Law,
Imam Sadiq University, Tehran, Iran. mr.jozani@isu.ac.ir

Abstract

Context & Objective: Judicial delay stands as one of the most significant initial threats to the philosophical foundation of the judiciary and, consequently, to citizens' rights. This enduring challenge, which limits access to justice and impedes the full realization of the right to petition/litigation (Article 34 of the Iranian Constitution), has persisted despite efforts to resolve it since the Islamic Revolution of 1979. Judicial delay directly impacts the stability and quality of the judiciary, inflicting substantial damage upon citizens' rights, including the foundational right to a fair trial. Furthermore, this phenomenon undermines the core duty of the judiciary, which is defined as handling grievances, resolving disputes, and issuing judgments (Article 156 of the Constitution). Recognizing the high volume of existing studies and data concerning judicial delay and its effect on citizens' rights, the primary objective of this research is to comprehensively review these previous studies, classify their data, and analyze the causes and solutions from the perspective of citizens' rights. This process aims to achieve a deeper and more integrated understanding than prior research, facilitating the design of more efficient and functional legal remedies for both activists and researchers. The central research question guiding this investigation is: "How have the causes, the relationship between judicial delay and citizens' rights, and the relevant solutions been depicted in past research?".

Method & Approach: The core analytical technique utilized is Meta-synthesis, a qualitative study approach designed to generate new, deeper, and more comprehensive knowledge by systematically combining the findings and concepts from multiple existing qualitative studies. This method focuses on qualitative synthesis, rather than the quantitative data aggregation of meta-analysis. The researchers applied this method to a statistical population comprising 33 relevant studies (including articles, theses, and conference papers) selected from reputable databases. These sources cover a 20-year period, specifically the solar years 1384 to 1404 (2005–2025), a span chosen because it

aligns with the initial emergence of judicial development discourse. The process involved extracting and categorizing the main causes and prescribed solutions from these 33 sources, organizing them systematically into two principal categories: Human Factors and Non-Human Factors.

Findings: The review of the 33 sources indicated that the largest proportion of studies (64.63%) focused explicitly on examining the causes and solutions for reducing judicial delay. A significant finding relates to the concentration of causes, with Human Factors accounting for over 70% of the identified sources. Within this category, issues related to Judges were the most frequently cited, appearing 68 times across 12 sub-factors. Key human causes of delay included judges' insufficient general experience and knowledge of procedures, inadequate opportunity for handling cases, lack of specialization, and insufficient financial and spiritual support/incentives. Among the Non-Human Factors, Laws and Regulations predominated, cited 26 times. Core non-human causes involved the complexity, multitude, and variety of criminal titles and laws, as well as a lack of attention to technical procedures and formalities during legislative drafting. The suggested solutions largely mirrored the causal analysis, focusing heavily on human resources and procedural reforms. Prominent solutions included extensive in-service training for judges (12 sources), simplifying and adapting procedural regulations (16 sources), and specialized judicial bodies (9 sources). Furthermore, a strong emphasis was placed on cultural and educational activities, especially expanding legal awareness and promoting alternative dispute resolution methods like mediation and arbitration (7 sources).

Conclusion: Judicial delay is not merely a sign of judicial system inefficiency but a fundamental mechanism that undermines various guaranteed citizens' rights. The analysis demonstrates that delay is the product of a complex network involving structural, legal, and individual factors. Specifically, deficiencies at the agent level (low knowledge, experience, or motivation among judicial staff) combine with structural weaknesses (complex laws, incomplete processes, lack of technology) to reinforce a vicious cycle of delay. To effectively mitigate this issue and reinforce citizens' rights, the findings mandate a comprehensive strategy built upon three intersecting axes: "Empowering Human Resources" (e.g., rigorous training, specialized recruitment, appropriate career advancement and reward structures for judges), "Reforming Laws and Procedures" (e.g., comprehensive legislative review, simplification of rules, and utilizing technological advancements), and "Raising Public and Legal Awareness". The simultaneous and integrated implementation of these reforms is necessary, as relying solely on structural or human efforts is deemed insufficient to solve this complex, multi-faceted problem. Ultimately, sustained action on these fronts is essential for protecting the fundamental rights of citizens – the main victims of judicial delay – and for restoring public trust in the judicial system.

Keywords: Citizen Rights, Judicial Delay, Right to Litigation, Justice Administration.

فرا ترکیب مطالعات اطلاع دادرسی و حقوق شهروندی در ایران؛ علت‌ها و راهکارها

علی ربیع‌زاده • دستیار پژوهشی، گروه حقوق، دانشگاه بین‌المللی امام رضا علیه‌السلام، مشهد، ایران.

a.rabieezade@imamreza.ac.ir

علی قناتی • دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشکده معارف اسلامی و حقوق، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام،

a.ghanati@isu.ac.ir

تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

محمد رضایی جوزانی • دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشکده معارف اسلامی و حقوق، دانشگاه امام صادق

mr.jozani@isu.ac.ir

علیه‌السلام، تهران، ایران.

چکیده

اطاله دادرسی از مهم‌ترین تهدیدات برای فلسفه وجودی دستگاه قضایی و به تبع آن، حقوق شهروندان به شمار می‌آید؛ آسیبی که از ابتدای انقلاب اسلامی تا کنون همواره گریبان‌گیر نظام قضایی بوده و اگر چه تلاش‌هایی برای رفع آن صورت گرفته، اما ریشه‌ها و آثارش کماکان باقی است. از منظر حقوق شهروندی، این چالش نه تنها دسترسی به عدالت قضایی را محدود می‌کند، بلکه مانعی برای تحقق کامل حق دادخواهی (اصل ۳۴ قانون اساسی) محسوب می‌شود. تاکنون مطالعات و پژوهش‌های فراوانی پیرامون اطلاع دادرسی و تأثیر آن بر حقوق شهروندی انجام شده و با حجم وسیعی از داده‌های کیفی در این زمینه مواجه هستیم؛ در نتیجه بررسی روش‌مند و پالایش یافته‌های آن آثار با کمک روش‌های نوین ضرورت دارد تا نگاه جامع‌تر و کارآمدتری نسبت به موضوع حاصل گردد و طراحی راهکارها برای کنش‌گران سهولت یابد؛ جنبه نوآوری جستار حاضر نیز به همین فرایند باز می‌گردد. برای پاسخ بدین پرسش که «در پژوهش‌های گذشته، رابطه اطلاع دادرسی و حقوق شهروندی از رهگذر علت‌ها و راهکارهای مرتبط چگونه ترسیم شده است؟»، نگارندگان با بهره‌گیری از روش فرا ترکیب (Meta-synthesis)، مجموعاً ۳۳ پژوهش را از جامعه آماری پژوهش‌های مرتبط در بازه زمانی ۲۰ سال (۱۳۸۴-۱۴۰۴) احصاء کرده و سپس رابطه اطلاع دادرسی و حقوق شهروندی را از رهیافت علت‌های اصلی چالش و راهکارهای تجویز شده استخراج نموده‌اند؛ آنگاه مجموع آن‌ها را در دو دسته اصلی عوامل انسانی و عوامل غیرانسانی طبقه‌بندی کرده و مورد تحلیل قرار داده‌اند. علاوه بر ارائه داده‌های کیفی طبقه‌بندی شده و منسجم قابل استفاده برای کنش‌گران حقوقی و محققان، تبیین نگاه ویژه پژوهش‌ها به قضات در جمع علل و راهکارهای انسانی اطلاع دادرسی و همچنین تمرکز آن‌ها بر قوانین و مقررات در میان علل و راهکارهای غیرانسانی با ذکر جزئیات و مصادیق مختلف، مهم‌ترین دستاورد این نوشتار بوده است.

واژگان کلیدی: اطلاع دادرسی، حقوق شهروندی، حق دادخواهی، دادگستری.

مقدمه

مطابق اصل ۱۵۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، «رسیدگی و صدور حکم در مورد تظلمات، تعدیات، شکایات، حل و فصل دعاوی و رفع خصومات» از مهم‌ترین وظایف قوه قضائیه محسوب می‌شود. این مأموریت که هسته اصلی ماهیت و فلسفه وجودی قوه قضائیه را از گذشته تاکنون تشکیل داده است، اصولاً از زمینه‌های اصلی تحقق حقوق عمومی و قضایی شهروندان تلقی می‌شود. بر مبنای مطالعات تخصصی و آسیب‌شناسی‌های انجام‌شده (که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرد)، اطلاع دادرسی یکی از تهدیدات قابل اعتنا برای فلسفه وجودی قوه قضائیه و به تبع آن، حقوق شهروندان به شمار می‌آید؛ آسیبی که از ابتدای انقلاب اسلامی تاکنون همواره گریبان‌گیر نظام قضایی جمهوری اسلامی ایران بوده و اگرچه تلاش‌های گسترده و ارزشمندی برای مقابله یا کاهش دامنه آن صورت گرفته، باز هم ریشه‌های اصلی و آثارش همچنان باقی است؛ به نحوی که در اسناد تحول قوه قضائیه ابلاغی رؤسای قوه در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۳، «اطاله دادرسی» به عنوان «چالش» در مسیر مأموریت اصلی قوه قضائیه ذکر شده است (بند ۲ اسناد مذکور).

اطاله دادرسی، ثبات و کیفیت تضمین آزادی‌های عمومی و حقوق قضایی شهروندان را مستقیماً نشانه می‌رود و ضربات سهمگینی بر پیکره حقوق شهروندی وارد می‌سازد. مهم‌ترین نشانه آن را می‌توان در تضعیف حق دادخواهی (اصل ۳۴ قانون اساسی) و حق دسترسی به محاکمه عادلانه (ماده ۵۷ منشور حقوق شهروندی) مشاهده کرد.

تاکنون مطالعات و پژوهش‌های فراوانی در زمینه اطلاع دادرسی و تأثیر آن بر جنبه‌های مختلف نظام حقوقی از جمله حقوق شهروندی انجام گرفته و داده‌های فراوانی در این راستا تولید و ارائه شده است. از همین رو، هدف اصلی تحقیق این است که با بهره‌گیری از روش فراترکیب (متاسنتر)^۱، مهم‌ترین مطالعات قبلی در این زمینه را بررسی و داده‌های موجود در آن‌ها را طبقه‌بندی و تحلیل کند تا از رهگذر یافته‌های تحقیق، نگاه جامع‌تر، عمیق‌تر و کارآمدتری نسبت به رابطه اطلاع دادرسی و حقوق شهروندی حاصل شود و به دنبال آن، طراحی راهکارها و اقدامات برای کنشگران حقوقی و پژوهشگران سهولت یابد.

بر همین اساس، سؤال اصلی تحقیق، این است که در پژوهش‌های گذشته، رابطه اطلاع دادرسی

و حقوق شهروندی از رهگذر علت‌ها و راهکارهای مرتبط چگونه ترسیم شده است؟ لازم به ذکر است این تحقیق فرضیه‌آزما نیست.

در پژوهش حاضر ابتدا مبانی مفهومی و چهارچوب نظری مورد بررسی قرار می‌گیرد. دادرسی، اطلاع دادرسی، حقوق شهروندی و رابطه این‌ها مهم‌ترین مفاهیم مورد استفاده در این تحقیق است. سپس در بخش دوم، یافته‌های تحقیق اعم از یافته‌های توصیفی و تحلیلی معطوف به علل و راهکارهای اطلاع دادرسی از رهیافت حقوق شهروندی ارائه می‌شود و در پایان، نتایج به‌دست‌آمده جمع‌بندی خواهد شد.

پیشینه پژوهش: بررسی نظام‌مند ادبیات موجود پیرامون اطلاع دادرسی در نظام قضایی ایران نشان می‌دهد که اولاً، تعداد قابل توجهی پژوهش در این زمینه وجود دارد (بر اساس داده‌های پایگاه نورمگز، ۲۹ مدخل، پرتال جامع علوم انسانی، ۸۱ مدخل و پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) نیز ۱۷ مدخل). ثانیاً، تعداد قابل توجهی از این مداخل مستقیماً یا ضمنی به مسئله رابطه اطلاع دادرسی و حقوق شهروندی پرداخته‌اند و ثالثاً، هیچ پژوهشی با استفاده از روش فرا ترکیب (متاسنتز) در این زمینه انجام نشده است و مهم‌ترین جنبه نوآوری تحقیق نیز به همین نکته بازمی‌گردد. با توجه به اینکه اولین گام اجرای روش فرا ترکیب، احصای منابع جهت بررسی است، پیشینه مدنظر به همراه توضیحات لازم در بخش یافته‌های تحقیق با ذکر جزئیات بیان خواهد شد. روش پژوهش: این پژوهش از نوع بنیادی و رویکرد محققان در جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، توصیفی-تحلیلی است. در این پژوهش از روش فرا ترکیب برای تحلیل داده‌ها استفاده می‌شود. روش تحقیق فرا ترکیب یا متاسنتز نوعی مطالعه کیفی است که با هدف ترکیب نتایج چندین مطالعه کیفی گذشته انجام می‌شود تا درکی عمیق‌تر، منسجم‌تر و گسترده‌تر از یک پدیده فراهم شود. به بیان دیگر، پژوهشگر با ترکیب داده‌های قبلی و نتایج مطالعات پیشین، یافته‌های جدیدی استخراج می‌کند. این رویکرد به تولید دانشی عمیق‌تر و جامع‌تر از پژوهش‌های موجود منجر می‌شود (Edwards et al, 200, p. 39). لازم به ذکر است برخلاف روش فراتحلیل^۱ که داده‌های عددی را ترکیب می‌کند، متاسنتز به تحلیل تفسیرها، مضامین و مفاهیم در مطالعات کیفی می‌پردازد. در این

روش، پژوهشگر از طریق فرایندی نظام‌مند شامل جست‌وجوی ساخت‌یافته، انتخاب مطالعات، استخراج داده‌های کیفی و ترکیب آن‌ها، نظریه‌ها یا الگوهای جدیدی تولید می‌کند. هدف اصلی، تولید فهمی نو از پدیده‌های پیچیده است که از طریق یک مطالعه منفرد به دست نمی‌آید (Zimmer, 2006, p. 312).

در این پژوهش با بهره‌گیری از روش فراترکیب، مهم‌ترین منابع علمی معطوف به رابطه اطاله دادرسی و حقوق شهروندی و بررسی‌کننده علل و راهکارها در بازه زمانی ۲۰ سال (۱۳۸۴-۱۴۰۴) مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و دستاورد این بررسی با هدف ایجاد دانش جدید و راهبردی در قالب یافته‌های توصیفی و تحلیلی و همچنین، داده‌های انطباقی (بخش جمع‌بندی) ارائه شده است. علت انتخاب این بازه زمانی، مطرح شدن مسئله توسعه قضایی در ابتدای دهه ۱۳۸۰ در قوه قضائیه و ارائه اولین پژوهش‌های مرتبط و روشمند در ابتدای بازه مذکور است.

افزون‌براین، به‌کارگیری روش فراترکیب در تحلیل داده‌های این پژوهش، امکان شناسایی خلأهای موجود در ادبیات موضوعی و نیز ارائه تصویری جامع از روندهای پژوهشی در دو دهه اخیر را فراهم ساخته است. این رویکرد به پژوهشگران اجازه می‌دهد تا نه تنها یافته‌های همسو را یکپارچه کنند، بلکه تعارضات و تفاوت‌های میان مطالعات گذشته را نیز آشکار کنند. نتیجه چنین فرایندی، دستیابی به الگوها و چهارچوب‌های مفهومی نوین است که می‌تواند هم برای غنای نظری در حوزه حقوق عمومی و حقوق شهروندی سودمند باشد و هم برای طراحی سیاست‌ها و راهکارهای عملی در عرصه مدیریت قضایی مورد استفاده قرار گیرد.

۱. مبانی مفهومی و چهارچوب نظری

۱.۱.۱. دادرسی

در معنای لغوی، دادرس به فردی اطلاق می‌شود که وظیفه رسیدگی به خواسته مظلومان و بازگرداندن حقوق تضییع‌شده آنان را بر عهده دارد. به عبارتی، کسی که در جهت اجرای عدالت و احقاق حق گام برمی‌دارد، دادرس نامیده می‌شود (معین، ۱۳۹۱، ص. ۵۱۳). دادرسی در مفهوم عام، شاخه‌ای از دانش حقوق است که به بررسی ساختار و حدود صلاحیت نهادهای قضایی، انواع دعاوی و نحوه اجرای آرای دادگاه‌ها می‌پردازد و در منابع فقهی با عنوان «قضا» شناخته می‌شود. در مفهوم خاص، دادرسی به مجموعه اقداماتی اطلاق می‌شود که برای یافتن راه‌حل حقوقی در

یک پرونده خاص انجام می‌گیرد (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸، ص. ۸۲). دادرسی در تعریف دیگر، فرایندی است که با تقاضای طرفین برای رسیدگی آغاز و با در نظر گرفتن واکنش احتمالی طرف مقابل، به صدور حکم توسط نهاد قضایی منتهی می‌شود. این روند مجموعه‌ای از اقدامات حقوقی و رویه‌های منظم را در بازه زمانی مشخص دربرمی‌گیرد (شمس، ۱۳۸۸، ج ۱، ص. ۲۰).

۱.۲. اطلاع دادرسی

اطاله دادرسی که عموماً با اصطلاح «Judicial Delay» یا «Delay in Judicial Proceedings» و در حقوق اروپایی با اصطلاح دقیق‌تر «Protracted Proceedings» مطرح شده است، «به تأخیری ناموجه در فرایند رسیدگی قضایی اطلاق می‌شود که سبب می‌شود روند رسیدگی به پرونده بیش از حد معمول و مورد انتظار به درازا بینجامد» (رفیعی طباطبایی، ۱۳۹۹، ص. ۳۱). قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز در فصل ۳ (حقوق ملت) و اصولی همچون اصل ۳۲ (منع بازداشت‌های خودسرانه)، اصل ۳۴ (حق دادخواهی)، اصل ۳۶ (قانونی بودن مجازات) و اصل ۳۷ (اصل برائت)، بر دادرسی منصفانه و کارآمد تأکید دارد. همچنین، قوانین عادی نظیر آیین دادرسی مدنی و کفبری، ضوابط مشخصی را برای مراحل رسیدگی تعیین کرده‌اند. نادیده گرفتن این اصول می‌تواند زمینه‌ساز تأخیر در رسیدگی و بروز اطاله در فرایند دادرسی شود (رحیمیان، ۱۳۹۵، ص. ۱۰).

۱.۳. حقوق شهروندی

از منظر سیاسی شهروند به فردی اطلاق می‌شود که بر مبنای «تابعیت» و رابطه معینی که با یک نظام سیاسی و حکومت معین برقرار می‌سازد، از امتیازات مندرج در قانون اساسی و سایر قوانین داخلی یک کشور به‌ویژه حقوق مدنی و سیاسی به‌صورت برابر در مقایسه با دیگران برخوردار باشد. در تحلیل ماهیت حقوق شهروندی باید گفت این حقوق بیشتر از دسته حقوق مثبت و ایجابی یا نهادی هستند و از کشوری به کشور دیگر جلوه‌های متفاوتی دارند. به همین جهت اطلاع ندارد و در گروی وظایف و تعهدات و تکالیف شهروندی است (Bellamy, 2008, pp. 77-78).

درمجموع، این نکته حائز اهمیت است که برخلاف حقوق جهانی بشر، تعاریف ارائه‌شده درباره حقوق شهروندی از تنوع بسیار کمتری برخوردار است. با این حال، حقوق شهروندی در این

پژوهش، مجموعه‌ای از حقوق، اختیارات و امتیازات افراد یا گروه‌هایی از افراد است که با نظام سیاسی و حکومت یک کشور دارای رابطه تابعیت است و به‌صورت برابر میان همه شهروندان اعمال می‌شود و استیفا یا بهره‌مندی از تمام یا بخشی از این حقوق مشروط و مقید به تکالیف شهروندی و التزام به قوانین و مقررات عمومی کشور مذکور است (ربیع‌زاده، ۱۴۰۲، ص. ۵۰).

۱.۴. تأثیر اطلاع دادرسی بر حقوق شهروندی

حق محاکمه عادلانه و منصفانه در اسناد متعدد منطقه‌ای و بین‌المللی حقوق بشر تعریف شده است. این حق یکی از گسترده‌ترین مصادیق حقوق بشر محسوب می‌شود و تمام اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای حقوق بشر آن را در بیش از یک ماده گنجانده‌اند (Doebbler, 2006, p. 108). اعلامیه جهانی حقوق بشر برخی از اصول دادرسی عادلانه مانند اصل برائت تا اثبات جرم را در مواد ۶، ۷، ۸ و ۱۱ بیان کرده، اما مهم‌ترین بند آن، ماده ۱۰ است که تصریح می‌کند که «هرکس با مساوات کامل حق دارد که دعوی‌اش به‌وسیله دادگاه مساوی و بی‌طرفی، منصفانه و علناً رسیدگی شود و چنین دادگاهی درباره حقوق و الزامات او یا هر اتهام جزایی که به او توجه پیدا کرده باشد، اتخاذ تصمیم کند» (Alfredsson & Eide, 1999, p. 225).

در رویه‌های قضایی بین‌المللی، تأخیر در رسیدگی‌های قضایی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین چالش‌های مرتبط با حق دادرسی عادلانه شناخته می‌شود. دادگاه‌های بین‌المللی از جمله دادگاه اروپایی حقوق بشر، برای تعیین اینکه آیا تأخیری غیرموجه بوده است، به معیارهایی مانند پیچیدگی پرونده، رفتار طرفین و عملکرد مقامات قضایی توجه می‌کنند. برای مثال، در پرونده Zimmermann and Steiner v. Switzerland، دادگاه تأکید کرد که دولت‌ها موظف‌اند نظام قضایی خود را به‌گونه‌ای سازمان‌دهی کنند که امکان رسیدگی در مدت زمان معقول فراهم شود (Filatova, 2021, p. 12).

با توجه به اینکه دسترسی به دادرسی عادلانه و سریع یکی از حقوق شهروندان جامعه است، عدم تحقق این حق می‌تواند پیامدهایی چون کاهش اعتماد عمومی به نظام قضایی، افزایش تنش‌های اجتماعی و گسترش خشونت در جامعه را به دنبال داشته باشد. بنابراین، رعایت این اصل برای حفظ نظم و امنیت ضروری است (میرجلیلی و مصباح، ۱۳۹۵، ص. ۳).

۲. یافته‌های پژوهش

مطابق با اصول روش فرا ترکیب، اولین گام، تعیین مطالعات مرتبط جهت بررسی در گام‌های بعدی است. منابع مورد بررسی در این پژوهش، شامل کلیه مطالعات، مقالات پژوهشی، پایان‌نامه‌ها و مقالات کنفرانسی است که طی سال‌های ۱۳۸۴ الی ۱۴۰۴، در زمینه علل و راهکارهای اطلاع دادرسی با تأکید بر حقوق شهروندی در نظام حقوقی ایران منتشر شده‌اند. این منابع از پایگاه‌های اطلاعاتی معتبری همچون نورمگز، پرتال جامع علوم انسانی، سیویلیکا و گنج گردآوری شده‌اند. معیارهای ورود به جامعه آماری شامل تمرکز بر موضوع اطلاع دادرسی، ارتباط با نظام قضایی ایران و پرداختن به ابعاد مرتبط با حقوق شهروندی بوده است.

جدول «یک»: جامعه آماری منابع مورد بررسی در تحقیق

ردیف	نام پایگاه	کلیدواژه	تعداد نتایج اولیه
۱	نورمگز	اطاله دادرسی	۴۷
۲	پرتال جامع علوم انسانی		۲۱
۳	سیویلیکا		۹۸
۴	پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج)		۴۰

در نهایت، از میان مطالعات شناسایی شده جامعه آماری فوق، تعداد ۳۳ پژوهش که بیشترین انطباق را با اهداف این مطالعه به‌ویژه در زمینه تحلیل علل و راهکارهای اطلاع دادرسی در راستای تضمین حقوق شهروندی داشتند، به‌عنوان منابع نهایی به‌ترتیب تاریخ به شرح زیر مورد تحلیل قرار گرفتند.

جدول «دو»: منابع برگزیده جهت اجرای روش فراترکیب

ردیف	عنوان	پژوهشگر	توضیحات
۱	واکاوی چالش‌های صیانت از حقوق شهروندی در ایران (مطالعه موردی: نهاد قوه قضائیه)	شفیعی علویجه و همکاران (۱۴۰۴)	بررسی اصول ۱۵۶ و ۱۵۹ قانون اساسی نشان می‌دهد قوه قضائیه در ایفای مسئولیت خود در حفظ عدالت و حقوق شهروندی، با چالش‌هایی نظیر اطاله دادرسی، فقدان استقلال مالی، تعارض در آرای قضایی، ضعف هماهنگی میان قوا و نبود قوانین شفاف در حوزه آزادی‌های عمومی روبه‌روست. ضرورت اصلاحات ساختاری و تقنینی برای ارتقای عملکرد دستگاه قضایی و تضمین حقوق شهروندان مورد تأکید قرار گرفته است
۲	کاهش اطاله دادرسی در پرتوی مدیریت دادرس بر ادله اثبات دعوی	گوینده و همکاران (۱۴۰۲)	ضعف در ارائه ادله اثبات دعوی، ناکارآمدی قوانین و کمبود دانش حقوقی اصحاب دعوی، قضات و کارکنان موجب طولانی شدن روند دادرسی می‌شود. راهکارهایی مانند افزایش آگاهی حقوقی مردم، استفاده از فناوری‌های نوین در نظام قضایی، همکاری با وکلا و اصلاح قوانین موجب تضمین حق شهروندان در دسترسی به عدالت سریع و عادلانه و ارتقای کیفیت رسیدگی‌های قضایی می‌شود
۳	بررسی علل اطاله دادرسی در پرتوی حفظ حقوق شهروندی در پرونده‌های حقوقی و کیفری در محاکم دادگستری	سبزواری (۱۴۰۲)	طولانی شدن مراحل دادرسی به‌ویژه در مرحله تحقیق، ناشی از کمبود فرهنگ‌سازی و احساس مسئولیت در جامعه و نهادهای قضایی است. مشکلاتی ازجمله فشار برای افزایش کمیت پرونده‌ها، ضعف تخصص قضات، کمبود امکانات و ناهماهنگی‌های اداری موجب تأخیر در اجرای عدالت شده است
۴	بررسی علل و عوامل اطاله دادرسی در سیستم حقوقی ایران	دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)	اطاله دادرسی نه تنها روند تحقق عدالت را کند می‌سازد، بلکه به‌طور مستقیم ناقض حق دسترسی سریع، مؤثر و برابر به عدالت است. عواملی نظیر عدم آشنایی مردم با فرایندهای دادرسی، ضعف ضابطین قضایی، نقص در فن قانون‌گذاری، اشتباهات ابلاغ، تأخیر سازمان‌ها

ردیف	عنوان	پژوهشگر	توضیحات
			در پاسخ به استعلامات و عدم استفاده از فناوری‌های نوین منجر به ناکارآمدی سیستم دادرسی در تأمین منافع اصحاب دعوی و دفاع مؤثر از حقوق آن‌ها شده است
۵	علل اطلاع دادرسی در امور کیفری؛ چرایی و راهکارها	معمدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱)	بوروکراسی اداری، کمبود قضات، عملکرد ضابطان و ابهام قوانین از جمله عواملی است که نه تنها موجب افزایش زمان رسیدگی به پرونده‌ها می‌شود، بلکه تأثیر مستقیمی بر کیفیت دادرسی و در نتیجه، بر حقوق شهروندان دارد. از منظر حقوق شهروندی، تأخیر در رسیدگی‌های کیفری می‌تواند منجر به نقض حق برخورداری از دادرسی در زمان معقول شود. در این راستا، الزامی شدن استفاده از وکیل، توسعه دادرسی الکترونیکی و سیاست‌های کیفرزدایی از مواردی است که منجر به تقویت کارآمدی نظام عدالت کیفری و صیانت از حقوق متهمان و بزه‌دیدگان می‌شود
۶	ارائه چهارچوب مفهومی تحول دیجیتال قضایی در راستای حکمرانی دیجیتال	فرزانه کندی و روحانی (۱۴۰۰)	دادرسی الکترونیک با استفاده از فناوری‌های پیشرفته‌ای همچون هوش مصنوعی، اینترنت اشیا و رایانش ابری، امکان انجام امور قضایی بدون محدودیت زمانی و مکانی را فراهم می‌کند. این تحول دیجیتال، دسترسی سریع و عادلانه شهروندان به عدالت را تضمین و نقش مهمی در ارتقای حقوق شهروندی ایفا می‌کند
۷	اهمیت و نقش دادرسی الکترونیکی در رسیدگی‌های قضایی	خالویی تفتی و آقاعباسی (۱۴۰۰)	فناوری اطلاعات و دادرسی الکترونیکی به عنوان راهکاری نوین در نظام قضایی معرفی شده است که با کاهش زمان دادرسی، سهولت دسترسی، ارائه خدمات شبانه‌روزی و شفاف‌سازی اطلاعات، به بهبود مدیریت قضایی و تسهیل تحقق عدالت کمک می‌کند. این روند با کاهش مراجعه حضوری، صرفه‌جویی در وقت و هزینه، دسترسی سریع‌تر به اطلاعات و تقویت آگاهی عمومی، موجب ارتقای حقوق شهروندی می‌شود

ردیف	عنوان	پژوهشگر	توضیحات
۸	نقش آموزه‌های فقهی در رعایت حقوق شهروندی و تحقق دادرسی عادلانه	خدابخشی (۱۴۰۰)	با بررسی و تکیه بر مبانی فقهی متوجه خواهیم شد، بسیاری از اصول دادرسی عادلانه ریشه در منابع فقهی دارند و قواعدی چون نحوه تحریر دعوی، ادله اثبات و توجه به سبب دعوی می‌توانند در کاهش اطاله دادرسی مؤثر باشند. این مباحث نیازمندی نظام قضایی به تدوین برنامه‌ای منسجم برای بهره‌گیری از آموزه‌های فقهی در راستای تحقق دادرسی عادلانه را بیش‌ازپیش نشان می‌دهد.
۹	علل اطاله دادرسی در دعاوی مدنی و راه‌های پیشگیری از آن	باقرزاده اصل (۱۴۰۰)	از ضروریات یک دادرسی قابل قبول، سرعت عمل در حل و فصل اختلافات است؛ زیرا اگر دادرسی طولانی باشد، ضرر و زیان زیادی برای اصحاب دعوی از قبیل ایجاد ناامیدی، روی آوردن به انتقام شخصی در جهت جبران خسارت بدون مراجعه به مراجع قضایی و در نتیجه، ناامنی‌های اجتماعی و تضعیف حکومت را در پی خواهد داشت. از جهتی گذشت زمان موجب کهنگی دلایل و مدارک می‌شود و هرچه از عمر یک پرونده و دادرسی سپری شود، بر پیچیدگی آن افزوده خواهد شد و منجر به کاهش اعتماد عمومی به دستگاه قضایی می‌شود.
۱۰	بررسی تأثیر ایجاد ابلاغ و ثبت الکترونیکی در روند دادرسی قضایی	قنبرپور و قربانی (۱۴۰۱)	روش‌های سنتی اطلاع‌رسانی و بایگانی، به‌خاطر پرهزینه بودن، خطر گم شدن اوراق و مدارک و ضعف دسترسی به اطلاعات، ازجمله عوامل اصلی اطاله دادرسی به شمار می‌روند. با جایگزینی سامانه‌های الکترونیکی برای ابلاغ و ثبت پرونده، سرعت، دقت و شفافیت در رسیدگی افزایش می‌یابد، خدمات قضایی غیرحضوری به مردم ارائه می‌شود و نظارت قضایی نیز بهبود می‌یابد. این تحول نقش مؤثری در حفظ حقوق شهروندان و تسهیل دسترسی برابر به عدالت ایفا می‌کند.
۱۱	بررسی اقدامات قوه قضائیه در	رفیعی طباطبایی	وظیفه محاکم قضایی از زمان ثبت شکایت یا دادخواست آغاز

ردیف	عنوان	پژوهشگر	توضیحات
	راستای اصلاح فرایندهای رسیدگی و تأثیر آن بر کاهش اطلاع دادرسی	(۱۳۹۹)	می‌شود و اصلاح فرایندهای رسیدگی از طریق اطلاع‌رسانی به مردم، مشاوره حقوقی، تخصصی شدن محاکم، بهره‌گیری از فناوری و تشکیل نهادهای مکمل می‌تواند نقش مؤثری در کاهش اطلاع دادرسی ایفا کند. این تدابیر با بهبود سرعت رسیدگی و ارتقای دسترسی عمومی به نظام قضایی، گامی مؤثر در حفظ حقوق شهروندان و پیشگیری از ضایع شدن حقوق آن‌ها به شمار می‌آید
۱۲	اطاله دادرسی مانعی جهت تحقق حقوق شهروندی	مصباح و میرجلیلی (۱۳۹۵)	کاهش زمان رسیدگی به دعاوی به عنوان یکی از حقوق بنیادین افراد در جامعه شناخته می‌شود. عواملی مانند قوانین غیرشفاف و پراکنده، ضعف علمی برخی قضات، نبود نظارت مؤثر بر روند دادرسی و انگیزه ناکافی در دستگاه قضایی از دلایل اصلی اطلاع دادرسی هستند. این شرایط نه تنها موجب نارضایتی عمومی می‌شود، بلکه زمینه‌ساز بی‌اعتمادی به نظام عدالت و تضییع حقوق شهروندان نیز است
۱۳	مبانی، اصول و برنامه‌های پلیس ترمیمی (میانجیگری پلیسی)	اکبری و همکاران (۱۳۹۹)	پلیس با رویکرد پیشگیرانه و حمایتی می‌تواند به کاهش اطلاع دادرسی کمک کند. این رویکرد به حقوق شهروندی توجه دارد؛ زیرا با مشارکت داوطلبانه و حفظ کرامت بزه‌دیدگان و بزه‌کاران، دسترسی عادلانه و انسانی به عدالت را تضمین می‌کند
۱۴	چالش‌های حقوق شهروندی در دادرسی الکترونیک با نگاهی به جایگاه آن در فقه شیعه	رستگار (۱۳۹۹)	دادرسی الکترونیکی با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، روند رسیدگی به پرونده‌ها را سریع‌تر، دقیق‌تر و شفاف‌تر می‌کند. این روش امکان پیگیری غیرحضوری، کاهش مراجعه به محاکم و صرفه‌جویی در زمان و هزینه را فراهم می‌سازد. بهره‌مندی از این نوع دادرسی مستلزم آگاهی شهروندان از حقوق و تکالیف خود در فضای مجازی و پایبندی به آن‌هاست که در نهایت، به حفظ نظم عمومی و ارتقای کارآمدی نظام قضایی منجر خواهد شد

ردیف	عنوان	پژوهشگر	توضیحات
۱۵	جایگاه ارشاد قضایی در بهبود دادرسی و تأثیر آن بر حقوق شهروندی	لله‌خانی و خالقیان (۱۳۹۹)	ارشاد قضایی با آگاه‌سازی طرفین دعوی از حقوق خود بدون الزام به تبعیت از نظر قاضی، به کشف حقیقت و تطبیق آن با واقعیت کمک می‌کند. این فرایند موجب کاهش مدت و هزینه‌های دادرسی، تقویت عدالت قضایی و جلوگیری از نقض حقوق شهروندی می‌شود
۱۶	نقش ضابطین قضایی در پیشگیری از اطاله دادرسی با نگاهی به دادگاه‌های نظامی	گیسویی (۱۳۹۸)	در این پژوهش، اطاله دادرسی به عنوان عاملی مهم در تضییع حقوق مردم و نقش ضابطین قضایی در پیشگیری از آن در دادگاه‌های نظامی مورد توجه قرار گرفته است. عوامل انسانی و غیرانسانی از جمله ضعف نظارت، تأخیر در ابلاغ اوراق، قصور در اجرای دستورات و عملکرد نامطلوب ضابطین، باعث طولانی شدن دادرسی می‌شود. بهبود عملکرد ضابطین و رفع این مشکلات، نقش کلیدی در تسریع رسیدگی‌ها و حفظ حقوق شهروندی از جمله حق دسترسی به دادرسی عادلانه و جلوگیری از تضییع حقوق دارد
۱۷	بررسی عوامل مؤثر بر رفع اطاله دادرسی و توسعه قضایی با مطالعه موردی بر دادگستری شهرستان کرمانشاه در سال ۱۳۹۶	رفیعی طباطبایی و دارابی (۱۳۹۸)	امروزه به لحاظ افزایش جمعیت و تحت تأثیر عوامل مختلف دیگر، معضل اطاله دادرسی ابعاد گسترده‌تری به خود گرفته و کمتر از جانب مردم قابل تحمل است و اهمیت آن محسوس و آشکار است؛ زیرا این امر هم منشأ تضییع حقوق و اعمال غرض است و هم سبب می‌شود که خدمات قضایی خوب تلقی نشود و به عدم رضایتمندی به جهت ایجاد تأخیر در اجرای عدالت قضایی در جامعه منجر شود
۱۸	راهکارهایی برای کاهش اطاله دادرسی مالیاتی	یاوری و ادیسیان (۱۳۹۷)	تأخیر در حل و فصل اختلافات مالیاتی نه تنها بر بودجه و درآمدهای عمومی دولت اثرگذار است، بلکه بر حقوق شهروندی مؤدیان نیز تأثیر مستقیم دارد. دادرسی طولانی مدت موجب بلا تکلیفی مالی مؤدیان و ایجاد فشار روانی و اقتصادی بر آنان می‌شود که با اصول دادرسی منصفانه و حق دسترسی به عدالت در تعارض است. لذا اصلاح آیین‌نامه‌ها، آموزش قضات و محدودسازی فرایند اعتراض،

ردیف	عنوان	پژوهشگر	توضیحات
			نه تنها سرعت رسیدگی را افزایش می‌دهد، بلکه با تضمین حقوق مؤدیان در فرایندی شفاف و منصفانه، موجب تقویت حقوق شهروندی در نظام مالیاتی می‌شود
۱۹	بررسی علل اطاله دادرسی و راهکارهای جلوگیری از آن به منظور حمایت از حقوق شهروندی	طباطبایی فر (۱۳۹۶)	با استناد به ماده ۵۷ منشور حقوق شهروندی، اطاله دادرسی تحت تأثیر عواملی مانند عملکرد ضعیف نهادهای وابسته به قوه قضائیه، ناهماهنگی ضابطان، ضعف کارکنان، نبود قوانین مؤثر، فقدان رویه قضایی منسجم و دشواری دسترسی به منابع قانونی قرار دارد. رفع این موانع مستلزم اصلاح ساختارها، ارتقای شفافیت، آموزش مستمر قضات و کارکنان، گسترش دادرسی الکترونیک و تدوین رویه‌های قضایی منسجم و قابل پیش‌بینی است
۲۰	راهکارهای کاهش اطاله دادرسی کیفری با تأکید بر قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲	قریب‌پور (۱۳۹۵)	از منظر حقوق شهروندی، اطاله دادرسی کیفری نه تنها موجب سلب حق افراد به رسیدگی سریع، مؤثر و منصفانه می‌شود، بلکه در مواردی ممکن است منجر به بازداشت‌های طولانی‌مدت پیش از محاکمه، فشار روانی و سلب امنیت قضایی شود. کمبود قضات، نبود تخصص و ضعف امکانات مهم‌ترین موانع ساختاری درون قوه قضائیه است که نیازمند راهکارهایی از جمله میانجیگری، سیاست استفاده الزامی از وکیل، آموزش مستمر قضات و کارشناسان و مشارکت بزه‌دیدگان و بزه‌کاران در فرایندهای اصلاحی است
۲۱	علل و عوامل اطاله دادرسی در امور حقوقی	رحیمیان (۱۳۹۵)	از منظر حقوق شهروندی، تأخیر در رسیدگی به دعاوی حقوقی موجب تضییع حق دسترسی مؤثر، سریع و عادلانه به دادگستری می‌شود و اصولی همچون کرامت انسانی، امنیت حقوقی و اصل برابری در برابر قانون را مخدوش می‌کند. اطاله دادرسی صرفاً ناشی از تراکم پرونده‌ها نیست، بلکه ریشه در کیفیت فرایندهای حقوقی دارد. راهکارهایی همچون توسعه کمی و تخصصی محاکم، اصلاح

ردیف	عنوان	پژوهشگر	توضیحات
			قوانین مبهم، به‌کارگیری مأموران ابلاغ کارآمد و ارتقای سامانه‌های الکترونیکی، نه تنها می‌تواند روند رسیدگی را تسریع بخشد، بلکه مستقیماً با حق بر دادرسی عادلانه و دسترسی همگانی به عدالت به‌عنوان بخشی از حقوق بنیادین شهروندی پیوند دارد
۲۲	علل و عوامل مؤثر اطاله دادرسی در امور کیفری و راهکارهای پیشگیری از آن	کریمی (۱۳۹۴)	از منظر حقوق شهروندی، دادرسی کیفری باید بر اساس اصولی چون حق دسترسی سریع و مؤثر به دادگستری، امنیت قضایی و کرامت انسانی انجام شود. علل انسانی مانند ناآگاهی قضات از قوانین و عدم نظارت کافی بر ضابطان منجر به نقض این حقوق می‌شود. همچنین، عوامل غیرانسانی مانند کمبود تجهیزات فناوری و امکانات رفاهی کارکنان دستگاه قضایی موجب کندی روند رسیدگی و کاهش کیفیت آن می‌شود. از سوی دیگر، عوامل برون‌سازمانی مانند قوانین متعارض و غیرکارآمد، فقدان قطعیت در آرا و ابلاغات ناکارآمد، همگی نشان‌دهنده ضعف ساختاری در تضمین دادرسی منصفانه و سریع است
۲۳	نقش وکیل در اطاله دادرسی مدنی در حقوق ایران	رضایی (۱۳۹۴)	وکلا با تسلط بر قوانین و هدایت درست دادرسی می‌توانند روند رسیدگی را تسریع کنند. راهکارهایی مانند ارتقای سطح علمی قضات، اصلاح قوانین و استفاده از فناوری‌های نوین برای بهبود کارایی دادگاه‌ها ازجمله مسائلی است که اهمیت ویژه‌ای در حمایت از حقوق شهروندی و حق دسترسی به عدالت دارد
۲۴	راه‌های پیشگیری از اطاله دادرسی در امور کیفری	شاهرخی (۱۳۹۳)	اطاله دادرسی به‌عنوان یکی از موانع تحقق عدالت کیفری، موجب لطمه به حقوق اساسی شهروندان ازجمله حق رسیدگی به‌موقع، حق دادرسی عادلانه، امنیت قضایی و کرامت انسانی می‌شود. راهبردهایی چون جرم‌زدایی، کیفرزدایی و قضازدایی موجب کاهش دخالت‌های غیرضروری نظام کیفری در امور شهروندان است که خود تضمینی

ردیف	عنوان	پژوهشگر	توضیحات
			برای حفظ حریم خصوصی و آزادی‌های فردی است
۲۵	علل اطلاع دادرسی فرایند کیفری در نظام حقوقی ایران	اسفندیاری (۱۳۹۳)	مشکلات ساختاری در قانون‌گذاری از جمله عدم رعایت فنون قانون‌نویسی و نبود سیاست جنایی منسجم باعث تورم قوانین و سردرگمی در نظام عدالت کیفری می‌شود و بدین ترتیب، دسترسی سریع، شفاف و برابر به عدالت را مختل می‌کند. همچنین، نابسامانی در قوانین شکلی و ساختار قضایی مانند ضعف ضابطان، کمبود امکانات و نبود تخصص در گزینش قضات منجر به تأخیر در روند دادرسی و تضعیف اعتماد عمومی به عدالت می‌شود. این موارد نقض آشکار اصل دادرسی منصفانه، حق برخورداری از محاکمه در زمان معقول و اصل برابری در برابر قانون است که از حقوق بنیادین شهروندی به شمار می‌آیند
۲۶	مسئولیت مدنی دولت در قبال اطلاع دادرسی	خالقی و خداوندی (۱۳۹۳)	اطلاع دادرسی به عنوان یکی از جلوه‌های ناکارآمدی نظام قضایی، آسیب مستقیمی به حق بنیادین شهروندان در بهره‌مندی از دادرسی عادلانه و به موقع وارد می‌کند. دولت بر اساس اصل ۱۷۱ قانون اساسی و قواعد حقوقی، موظف به جبران زیان‌هایی است که بر اثر ضعف در خدمات قضایی، اشتباهات یا تأخیر در رسیدگی ایجاد می‌شود. کاهش این معضل از طریق اصلاح قوانین، استفاده از فناوری و تجربه‌های بین‌المللی منجر به حفظ و حمایت از حقوق شهروندی می‌شود
۲۷	راهبردهای وضعی پیشگیری از جرائم سایبری	بهره‌مند و همکاران (۱۳۹۳)	نبود درک صحیح از جرائم سایبری و اقدامات پیشگیرانه ناکارآمد می‌تواند منجر به افزایش پرونده‌های قضایی، سردرگمی نهادهای ذی‌ربط و در نهایت، افزایش بار بر دوش دستگاه قضایی شود که خود از عوامل مهم در بروز اطلاع دادرسی است. از سوی دیگر، این‌گونه سیاست‌های پیشگیرانه ممکن است به نقض آزادی‌های فردی منجر

ردیف	عنوان	پژوهشگر	توضیحات
			شوند. هنگامی که اقدامات پیشگیرانه بدون تمایز میان بزهکار و شهروند عادی اعمال می‌شوند، بی‌عدالتی ساختاری پدید می‌آید که سبب تضعیف اعتماد عمومی به نظام حقوقی می‌شود
۲۸	اعتبارسنجی الگوی آموزش نیروی انسانی با رویکرد شایستگی	آرمان و خسروی (۱۳۹۲)	کیفیت نیروی انسانی به‌ویژه در دستگاه قضایی نقش کلیدی در سرعت، دقت و کارآمدی فرایند دادرسی ایفا می‌کند. اگر دستگاه قضایی از منابع انسانی توانمند، با دانش و مهارت کافی بهره‌مند باشد، بسیاری از موانع در مسیر رسیدگی به پرونده‌ها کاهش می‌یابد و فرایند دادرسی تسهیل می‌شود. در این راستا، این امر مستقیماً به تحقق حقوق شهروندی مرتبط است؛ زیرا حق برخورداری از دادرسی منصفانه و در زمان معقول یکی از حقوق بنیادین شهروندان است. بنابراین، سرمایه‌گذاری بر آموزش مبتنی بر شایستگی نیروی انسانی در نظام قضایی می‌تواند به کاهش اطاله دادرسی و تقویت اعتماد عمومی به عدالت قضایی کمک کند
۲۹	بازمهندسی فرایندهای رسیدگی کیفری در دادگاه‌های عمومی و انقلاب مبتنی بر کاربرد فناوری اطلاعات	زارع و نوری (۱۳۹۷)	ضرورت مهندسی مجدد فرایندهای دادرسی، ریشه بسیاری از مشکلات فعلی مانند طولانی بودن روند رسیدگی، تداخل نهادها، ضعف در اطلاع‌رسانی و فقدان ساختار یکپارچه اطلاعاتی است. این موانع به‌طور مستقیم منجر به نقض حقوق بنیادین شهروندان ازجمله حق دادرسی سریع، دسترسی برابر به عدالت و حق اطلاع‌رسانی مؤثر می‌شود. در همین این راستا، نقش فناوری اطلاعات به‌عنوان ابزار کلیدی برای کاهش زمان رسیدگی، حذف موازی‌کاری، تسهیل ابلاغ و ثبت پرونده‌ها و شفاف‌سازی فرایندهاست
۳۰	عوامل انسانی اطاله دادرسی در امور کیفری	گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸)	اطاله دادرسی به‌عنوان یکی از چالش‌های اساسی دستگاه قضا نه تنها سبب تضعیف اعتماد عمومی به عدالت می‌شود، بلکه منجر به نقض صریح حقوق شهروندان ازجمله حق دسترسی به دادگاه صالح در

ردیف	عنوان	پژوهشگر	توضیحات
			زمان معقول می‌شود. عوامل انسانی به‌ویژه نقش قضات و کارمندان اداری از مهم‌ترین دلایل بروز این مشکل در فرایند دادرسی است
۳۱	تأثیر قرارهای قاطع دعوی بر اطلاع دادرسی	حبیب‌پور (۱۳۸۷)	اطاله دادرسی یکی از عوامل مهم نقض حقوق شهروندی است. وقتی رسیدگی قضایی به‌موقع انجام نشود، حق مردم برای دسترسی مؤثر و عادلانه به دادگستری زیر سؤال می‌رود. تأخیر در دادرسی، نه‌تنها اعتماد عمومی را از بین می‌برد، بلکه کرامت و امنیت حقوقی افراد را نیز خدشه‌دار می‌سازد
۳۲	علل اطلاع دادرسی و راهکارهای جلوگیری از آن	عبادی (۱۳۸۵)	اطاله دادرسی نه‌تنها باعث کاهش اعتماد مردم به سیستم قضایی می‌شود، بلکه حقوق شهروندان مانند دسترسی به عدالت در زمان مناسب را نقض می‌کند. ازجمله علل اطلاع دادرسی، تراکم پرونده‌ها در دادگاه‌ها، تأخیر در پاسخ‌گویی نهادهای دولتی به استعلامات قضایی و ناکارآمدی ساختار اداری است. با تصویب قوانین جدید، استفاده از نهادهای غیردولتی مانند شورای حل اختلاف و داوری و بهبود عملکرد ادارات، می‌توان این مشکل را کاهش داد
۳۳	مشکلات و عوامل ریشه‌ای اطلاع دادرسی	معاونت حقوقی و توسعه قضایی (۱۳۸۵)	فرایند دادرسی شامل مجموعه مراحل دریافت دادخواست تا اجرای حکم است که در سیستم قضایی ما به دلیل مشکلات و کاستی‌های موجود، مسیری بس طولانی و وقت‌گیر را تجربه می‌کند. عواملی همچون ضعف در نظام ابلاغ، کمبود و توزیع نامتناسب شعب قضایی، فقدان دسترسی مناسب قضات به قوانین و فقدان نظارت مستمر و... از منظر حقوق شهروندی منجر به نقض حق برخورداری از دادرسی سریع و مؤثر، حق دسترسی برابر به عدالت و اصل شفافیت در رسیدگی می‌شود

۱.۲ یافته‌های توصیفی

۱.۱.۲ فراوانی مطالعات و پوشش زمانی

یافته‌های تحقیق در بازه زمانی ۲۰ ساله (۱۳۸۴-۱۴۰۴)، نشان‌دهنده توزیع متفاوت تحقیقات در دوره‌های زمانی گوناگون است. بیشترین حجم مطالعات، معادل ۳۳/۳۴ درصد، مربوط به بازه زمانی ۱۳۹۶-۱۴۰۰ بوده که این دوره را به پرتکرارترین مقطع تحقیقاتی تبدیل کرده است و رابطه مستقیمی با طرح موضوع اطلاع دادرسی، حقوق شهروندی و تحول قوه قضائیه در این سال‌ها دارد. دوره ۱۳۹۱-۱۳۹۵ با سهم ۳۰/۳۰ درصدی در رتبه دوم قرار دارد در حالی که بازه ۱۴۰۱-۱۴۰۴، حدود ۲۴ درصد از پژوهش‌ها را به خود اختصاص داده است. قدیمی‌ترین دوره مورد بررسی، ۱۳۸۵-۱۳۹۰، با ۱۲/۱۲ درصد کمترین سهم را در میان بازه‌های مطالعاتی دارد.

جدول «سه»: پوشش زمانی پژوهش‌های مورد مطالعه

پوشش زمانی	درصد	فراوانی
۱۳۸۵-۱۳۹۰	۱۲/۱۲	۴
۱۳۹۱-۱۳۹۵	۳۰/۳۰	۱۰
۱۳۹۶-۱۴۰۰	۳۳/۳۴	۱۱
۱۴۰۱-۱۴۰۴	۲۴/۲۴	۸
مجموع	۱۰۰	۳۳

۲.۱.۲ قالب پژوهشی (نوع مأخذ)

در میان منابع بررسی شده، بیشترین سهم به مقالات پژوهشی اختصاص دارد و حدود ۶۹ درصد از کل نمونه‌ها را شامل می‌شود. از لحاظ میزان تکرار، مقالات پژوهشی، پایان‌نامه‌ها و مقالات کنفرانسی به ترتیب بیشترین فراوانی را دارا هستند.

جدول «چهار»: قالب پژوهشی (نوع مأخذ)

قالب پژوهشی	درصد	فراوانی
مقاله پژوهشی	۶۹/۷۰	۲۳
پایان‌نامه	۲۱/۲۱	۷
مقاله کنفرانسی	۹/۰۹	۳
مجموع	۱۰۰	۳۳

۳.۱.۲. مقوله‌بندی پژوهش‌ها بر اساس موضوعات مورد مطالعه

بر اساس موضوعات مطالعات گذشته، می‌توان سه موضوع اصلی را شناسایی کرد. بیشترین حجم مطالعات، حدود ۶۳ درصد، به بررسی علل و عوامل اطلاع دادرسی و ارائه راهکارهای کاهش آن اختصاص یافته و از این منظر، به تحلیل ساختاری و کارکردی نظام دادرسی پرداخته‌اند. حدود ۱۸ درصد از پژوهش‌ها، به بررسی تأثیر مستقیم اطلاع دادرسی بر حقوق شهروندی توجه کرده و نقش این مسئله را در نقض حقوق شهروندان تحلیل کرده‌اند. در نهایت، حدود ۱۸ درصد باقی‌مانده بر نقش فناوری و دادرسی الکترونیک تمرکز داشته‌اند و بر اینکه چگونه بهره‌گیری از ابزارهای فناورانه می‌تواند موجب تسریع فرایند رسیدگی و ارتقای عدالت قضایی شود، تأکید داشته‌اند.

جدول «پنج»: مقوله‌بندی پژوهش‌ها حسب موضوع

موضوعات	درصد	فراوانی
بررسی علل و راهکارهای کاهش اطلاع دادرسی	۶۳/۶۴	۲۱
تأثیر مستقیم اطلاع دادرسی بر حقوق شهروندی	۱۸/۱۸	۶
نقش فناوری نوین و دادرسی الکترونیک	۱۸/۱۸	۶
مجموع	۱۰۰	۳۳

۲.۲ یافته‌های تحلیلی

۱.۲.۲. فراترکیب علل اطاله دادرسی و رابطه آن با حقوق شهروندی

مطابق یافته‌های تحقیق، علل اطاله دادرسی را که به‌نوعی نقض‌کننده حقوق شهروندی یا مصادیق آن است، می‌توان به‌صورت نظام‌مند در دو دسته کلی عوامل انسانی و عوامل غیرانسانی طبقه‌بندی کرد. در جدول زیر، علل مطرح‌شده در منابع به همراه طبقه‌بندی محتوایی و شرح منابع بیان شده است.

جدول «شش»: فراترکیب علل اطاله دادرسی در منابع برگزیده

شاخه اصلی	شاخه فرعی	عامل	فراوانی در منابع	منابع
عوامل انسانی	قضات	ناکافی بودن تجربه عمومی و دانش قضایی و عدم اطلاع از فرایندها	۱۷	شفیعی علویجه و همکاران (۱۴۰۴)، سبزواری (۱۴۰۲)، گوینده و همکاران (۱۴۰۲)، دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)، خدابخشی (۱۴۰۰)، باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، مصباح و میرجلیلی (۱۳۹۵)، رفیعی طباطبایی (۱۳۹۹)، قریب‌پور (۱۳۹۵)، رحیمیان (۱۳۹۵)، کریمی (۱۳۹۴)، رضایی (۱۳۹۴)، اسفندیاری (۱۳۹۳)، شاه‌رخ (۱۳۹۳)، گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸)، حبیب‌پور (۱۳۸۷) و عبادی (۱۳۸۵)
		عدم اشراف بر مفاد پرونده	۶	مصباح و میرجلیلی (۱۳۹۵)، گیسویی (۱۳۹۸)، یآوری و ادريسیان (۱۳۹۷)، کریمی (۱۳۹۴)، شاه‌رخ (۱۳۹۳) و گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸)
		فرصت ناکافی برای رسیدگی	۴	سبزواری (۱۴۰۲)، معتمدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱)، مصباح و میرجلیلی (۱۳۹۵) و کریمی (۱۳۹۴)

شاخه اصلی	شاخه فرعی	عامل	فراوانی در منابع	منابع
		اعمال سلیقه و تبعیض‌های ناروا در برخی از پرونده‌ها	۳	یلاوری و ادریسیان (۱۳۹۷)، کریمی (۱۳۹۴) و گلدوست‌جویباری و اکبری (۱۳۸۸)
		ارجاع‌دهی بدون ضابطه	۴	کریمی (۱۳۹۴)، شاه‌رخ (۱۳۹۳)، گلدوست‌جویباری و اکبری (۱۳۸۸) و معاونت حقوقی و توسعه قضایی (۱۳۸۵)
		فقدان انگیزه به دلیل حمایت‌های مادی و معنوی ناکافی	۱۲	دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)، معتمدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱)، باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، خدابخشی (۱۴۰۰)، مصباح و میرجلیلی (۱۳۹۵)، گیسویی (۱۳۹۸)، قریب‌پور (۱۳۹۵)، کریمی (۱۳۹۴)، شاه‌رخ (۱۳۹۳)، اسفندیاری (۱۳۹۳)، گلدوست‌جویباری و اکبری (۱۳۸۸) و معاونت حقوقی و توسعه قضایی (۱۳۸۵)
		بی‌دقتی در ساختار دستوری نگارش رأی	۲	سبزواری (۱۴۰۲) و گیسویی (۱۳۹۸)
		لحاظ نشدن تخصص قضات	۳	شفیعی علویجه و همکاران (۱۴۰۴)، باقرزاده اصل (۱۴۰۰) و قریب‌پور (۱۳۹۵)
		دستورات غیرلازم یا ناقص	۱	معتمدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱)
		کمبود قاضی	۸	شفیعی علویجه و همکاران (۱۴۰۴)، معتمدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱)، رفیعی طباطبایی (۱۳۹۹)، رفیعی طباطبایی و دارابی (۱۳۹۸)، قریب‌پور (۱۳۹۵)، کریمی (۱۳۹۴)، شاه‌رخ (۱۳۹۸)

شاخه اصلی	شاخه فرعی	عامل	فراوانی در منابع	منابع
				(۱۳۹۳) و معاونت حقوقی و توسعه قضایی (۱۳۸۵)
		خطای قضات در مراحل تحقیقات مقدماتی	۴	باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، گیسویی (۱۳۹۸)، کریمی (۱۳۹۴) و گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸)
		عدم تعیین وقت به صورت مناسب و ساختارمند	۴	رفیعی طباطبایی و دارابی (۱۳۹۸)، قریب پور (۱۳۹۵)، اسفندیاری (۱۳۹۳) و گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸)
	کارمندان اداری	ناکافی بودن دانش و مهارت عمومی	۳	معتدلی زاده و همکاران (۱۴۰۱)، دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱) و گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸)
		تأخیر و اشتباه در انجام دستورات	۷	گوینده و همکاران (۱۴۰۲)، دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)، معتدلی زاده و همکاران (۱۴۰۱)، گیسویی (۱۳۹۸)، کریمی (۱۳۹۴)، اسفندیاری (۱۳۹۳) و گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸)
		کمبود کارمند	۶	شفیعی علویجه و همکاران (۱۴۰۴)، معتمدی زاده و همکاران (۱۴۰۱)، رفیعی طباطبایی و دارابی (۱۳۹۸)، قریب پور (۱۳۹۵)، کریمی (۱۳۹۴) و شاهرخی (۱۳۹۳)
	ضابطین قضایی	تخصصی نبودن ضابطین	۳	معتدلی زاده و همکاران (۱۴۰۱)، باقرزاده اصل (۱۴۰۰) و طباطبایی فر (۱۳۹۶)
		نواقص بازجویی مقدماتی	۳	باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، کریمی (۱۳۹۴) و گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸)
		عدم پاسخ گویی و	۵	گوینده و همکاران (۱۴۰۲)، معتمدی زاده و همکاران

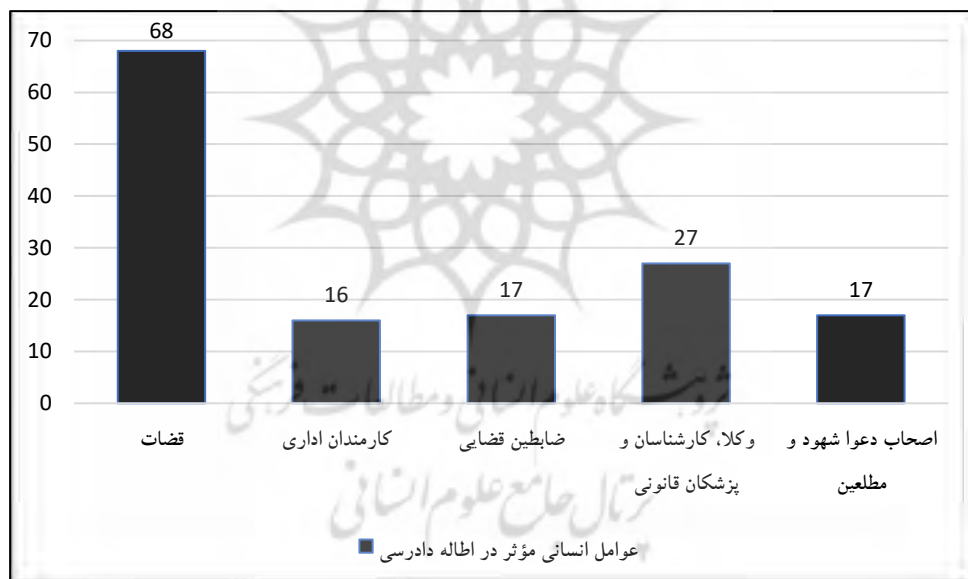
شاخه اصلی	شاخه فرعی	عامل	فراوانی در منابع	منابع
وکلا، کارشناسان و پزشکان قانونی	رفتارهای غیرمسئولانه			(۱۴۰۱)، گیسویی (۱۳۹۸)، اسفندیاری (۱۳۹۳) و گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸)
		استفاده از نیروی‌های کم‌تجربه	۶	دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)، معتمدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱)، باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، گیسویی (۱۳۹۸)، رحیمیان (۱۳۹۵) و گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸)
	عدم آشنایی با رویه‌های قضایی	فقدان کارشناسان تخصصی	۴	باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، گیسویی (۱۳۹۸)، کریمی (۱۳۹۴) و گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸)
		کم‌توجهی به جایگاه وکلا	۴	باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، رضایی (۱۳۹۴)، گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸) و معاونت حقوقی و توسعه قضایی (۱۳۸۵)
		محرومیت برخی مناطق از کارشناس	۲	باقرزاده اصل (۱۴۰۰) و گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸)
		محرومیت برخی مناطق از پزشک	۳	باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، شاه‌رخ (۱۳۹۳) و گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸)
		تلاش برخی از وکلا برای اطلاع دادرسی	۳	رفیعی طباطبایی (۱۳۹۹)، رحیمیان (۱۳۹۵) و رضایی (۱۳۹۴)
		فقدان وکیل در پرونده	۷	گوینده و همکاران (۱۴۰۲)، دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)، باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، رفیعی طباطبایی (۱۳۹۹)، کریمی (۱۳۹۴)، رضایی (۱۳۹۴) و اسفندیاری (۱۳۹۳)
		عدم آگاهی اصحاب	۴	دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)، باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، کریمی

شاخه اصلی	شاخه فرعی	عامل	فراوانی در منابع	منابع
	دعوی، شهود و مطلعین	دعوی		(۱۳۹۴) و گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸)
		صحنه‌سازی	۳	دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)، اسفندیاری (۱۳۹۳) و گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸)
		کتمان حقایق	۵	دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)، قنبرپور و قربانی (۱۴۰۱)، معتمدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱)، اسفندیاری (۱۳۹۳) و گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸)
		طرح ناقص دعاوی	۴	گوینده و همکاران (۱۴۰۲)، دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)، معتمدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱)، مصباح و میرجلیلی (۱۳۹۵) و اسفندیاری (۱۳۹۳)
عوامل غیر انسانی	امکانات و تجهیزات	فقدان یا نقصان در به‌کارگیری فناوری‌های جدید	۱۲	شفیعی علویجه و همکاران (۱۴۰۴)، گوینده و همکاران (۱۴۰۲)، دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)، باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، خالویی تفتی و آقاعباسی (۱۴۰۰)، فرزانه کندی و روحانی (۱۴۰۰)، قنبرپور و قربانی (۱۴۰۱)، رفیعی طباطبایی (۱۳۹۹)، مصباح و میرجلیلی (۱۳۹۵)، رستگار (۱۳۹۹)، قریب‌پور (۱۳۹۵) و کریمی (۱۳۹۴)
		نبود امکانات سخت‌افزاری و پشتیبانی	۴	دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)، باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، قریب‌پور (۱۳۹۵) و معاونت حقوقی و توسعه قضایی (۱۳۸۵)
	فرایندها و رویه‌های اجرایی اداری	عدم هماهنگی با سایر نهادها و ارگان‌ها	۳	گیسویی (۱۳۹۸)، قریب‌پور (۱۳۹۵) و معاونت حقوقی و توسعه قضایی (۱۳۸۵)
		فرایندهای معیوب	۱	قریب‌پور (۱۳۹۵)

شاخه اصلی	شاخه فرعی	عامل	فراوانی در منابع	منابع
		جذب قضات و کارمندان		
		ضعف در نهادها و فرایندهای نظارتی	۱	گیسویی (۱۳۹۸)
		ناکافی بودن فرایندها و الزامات برای دانش‌افزایی نیروی انسانی	۵	گوینده و همکاران (۱۴۰۲)، سبزواری (۱۴۰۲)، گیسویی (۱۳۹۸)، رفیعی طباطبایی و دارابی (۱۳۹۸) و حبیب‌پور (۱۳۸۷)
	قوانین و مقررات	فقدان فرایندهای قانونی برای پیشگیری از جرائم	۲	معتدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱) و دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)
		بی‌توجهی به فنون و تشریفات فنی در وضع قوانین	۹	شفیعی علویجه و همکاران (۱۴۰۴)، سبزواری (۱۴۰۲)، معتدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱)، دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)، باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، مصباح و میرجلیلی (۱۳۹۵)، طباطبایی‌فر (۱۳۹۶)، رحیمیان (۱۳۹۵) و عبادی (۱۳۸۵)
		کثرت و تنوع قوانین و عناوین مجرمانه	۱۳	شفیعی علویجه و همکاران (۱۴۰۴)، معتدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱)، دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)، باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، مصباح و میرجلیلی (۱۳۹۵)، یآوری و ادریسیان (۱۳۹۷)، طباطبایی‌فر (۱۳۹۶)، قریب‌پور (۱۳۹۵)، رحیمیان (۱۳۹۵)، کریمی (۱۳۹۴)، اسفندیاری (۱۳۹۳)، شاه‌رخ (۱۳۹۳) و عبادی (۱۳۸۵)

شاخه اصلی	شاخه فرعی	عامل	فراوانی در منابع	منابع
		تغییرات مداوم قوانین کیفری	۱	معتمدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱)
		ضعف در قوانین شکلی و آیین دادرسی	۴	باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، یاوری و ادیسیان (۱۳۹۷)، رحیمیان (۱۳۹۵) و اسفندیاری (۱۳۹۳)

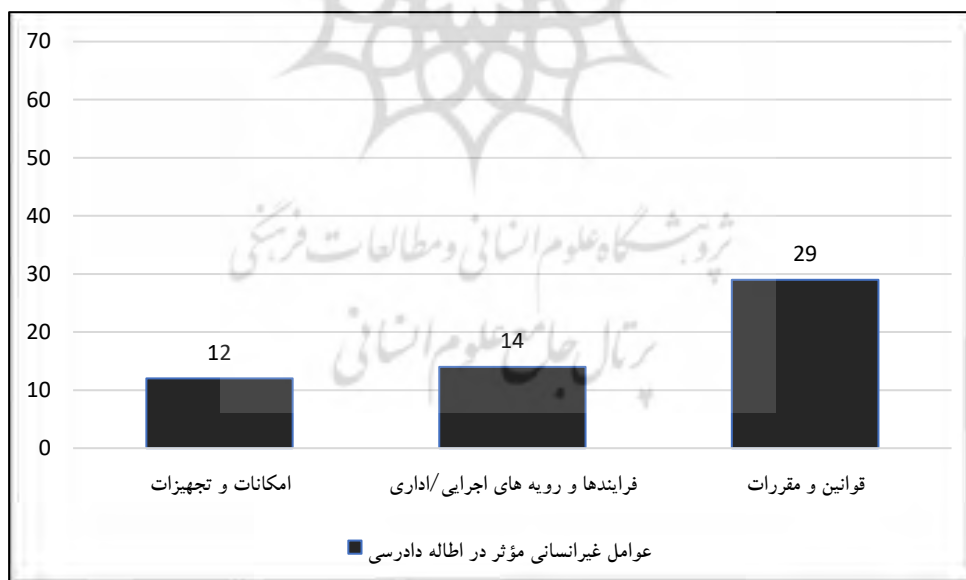
نمودار «یک»: فراوانی عوامل انسانی مؤثر در اطاله دادرسی

مطابق یافته‌های تحقیق، در مجموع، از ۳۳ منبعی که در بازه زمانی ۲۰ ساله با روش فراترکیب بررسی شده است، بیشترین سهم عوامل به عوامل انسانی (با وزن بیش از ۷۰ درصد در میان سایر عوامل) و ذیل آن، شاخه فرعی قضات اختصاص دارد. این عوامل در ۱۲ ردیف و جمعاً ۶۸ بار در منابع مورد اشاره قرار گرفته است. سایر عوامل انسانی نیز مجموعاً در ۱۸ ردیف و جمعاً ۷۶

بار در منابع بررسی شده است. بر مبنای فرا ترکیب مطالعات گذشته، ناکافی بودن تجربه عمومی و دانش قضایی و عدم اطلاع از فرایندها، عدم اشراف بر مفاد پرونده، فرصت ناکافی برای رسیدگی، اعمال سلیقه و تبعیض‌های ناروا در برخی پرونده‌ها، ارجاع‌دهی بدون ضابطه، فقدان انگیزه به دلیل حمایت‌های مادی و معنوی ناکافی، بی‌دقتی در ساختار دستوری نگارش رأی، لحاظ نشدن تخصص قضات، دستورات غیر لازم یا ناقص، کمبود قاضی، خطای قضات در مراحل تحقیقات مقدماتی و عدم تعیین وقت به‌صورت مناسب و ساختارمند به‌عنوان عوامل ایجادکننده اطلاع دادرسی مؤثر بر حقوق شهروندی مطرح شده‌اند. بر اساس تاریخ تعدادی از مطالعات، برای رفع برخی از عوامل (مانند فقدان انگیزه به دلیل حمایت‌های مادی و معنوی ناکافی یا کمبود قاضی) اقدامات بسیاری انجام شده، اما این اقدامات ریشه‌ای و شبکه‌ای نبوده و در برطرف کردن علل احصاشده موفقیت زیادی نداشته‌اند.

نمودار «دو»: فراوانی عوامل غیرانسانی مؤثر در اطلاع دادرسی

در میان عوامل غیرانسانی، شاخه فرعی قوانین و مقررات با ۵ ردیف، جمعاً ۲۹ بار در منابع تکرار شده است. به‌پشتوانه فرا ترکیب مطالعات گذشته، فقدان فرایندهای قانونی برای پیشگیری از

جرائم، بی‌توجهی به فنون و تشریفات فنی در وضع قوانین، کثرت و تنوع قوانین و عناوین مجرمانه، تغییرات مداوم قوانین کیفری و ضعف در قوانین شکلی و آیین دادرسی به‌عنوان عوامل ایجادکننده اطاله دادرسی مؤثر بر حقوق شهروندی مطرح شده‌اند.

۲.۲.۲. فراترکیب راهکارهای رفع اطاله دادرسی در راستای حقوق شهروندی

بر اساس یافته‌های تحقیق، مجموعه‌ای از راهکارهای رفع اطاله دادرسی در راستای تضمین حقوق شهروندی در منابع مورد بررسی بیان شده است. این راهکارها در قالب دو دسته کلی شامل راهکارهای انسانی و راهکارهای غیرانسانی طبقه‌بندی شده‌اند.

جدول «هفت»: فراترکیب راهکارهای رفع اطاله دادرسی در منابع برگزیده

شاخه اصلی	شاخه فرعی	راهکار	فراوانی در منابع	منابع
راهکارهای انسانی	قضات	آموزش ضمن خدمت قضات	۱۲	دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)، خدابخشی (۱۴۰۰)، لله‌خانی و خالقیان (۱۳۹۹)، رفیعی طباطبایی و دارابی (۱۳۹۸)، قریب‌پور (۱۳۹۵)، رحیمیان (۱۳۹۵)، کریمی (۱۳۹۴)، رضایی (۱۳۹۴)، اسفندیاری (۱۳۹۳)، شاه‌رخ (۱۳۹۳)، گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸) و حبیب‌پور (۱۳۸۷)
		امکان ادامه تحصیل برای قضات	۵	خدابخشی (۱۴۰۰)، طباطبایی و دارابی (۱۳۹۸)، کریمی (۱۳۹۴)، رضایی (۱۳۹۴) و اسفندیاری (۱۳۹۳)
		شایسته‌سالاری در تعیین مدیران	۲	شاه‌رخ (۱۳۹۳) و گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸)
		تشویق قضات به فعالیت‌های پژوهشی	۳	خدابخشی (۱۴۰۰)، قریب‌پور (۱۳۹۵) و کریمی (۱۳۹۴)
		بهره‌گیری از ظرفیت	۱	رضایی (۱۳۹۴)

شاخه اصلی	شاخه فرعی	راهکار	فراوانی در منابع	منابع
		دانشجویان برای دستپاری		
		الزامی شدن مراجعه به کارشناس	۱	شفیعی علویجه و همکاران (۱۴۰۴)
		ارجاع دعاوی پیچیده به قضات ماهر	۳	یاوری و ادیسیان (۱۳۹۷)، رضایی (۱۳۹۴) و خالقی و خداپنده (۱۳۹۳)
		بازطراحی مدل ارجاع پرونده	۶	سبزواری (۱۴۰۲)، گوینده و همکاران (۱۴۰۲)، کریمی (۱۳۹۴)، شاهرخ (۱۳۹۳)، گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸) و معاونت حقوقی و توسعه قضایی (۱۳۸۵)
		ارزیابی عملکرد و پاداش مناسب	۲	گیسویی (۱۳۹۸) و اسفندیاری (۱۳۹۳)
		بهبود تعامل قضات و کارمندان	۱	شاهرخ (۱۳۹۳)
		بازطراحی ساختار تعیین وقت رسیدگی	۲	رفیعی طباطبایی (۱۳۹۹) و شاهرخ (۱۳۹۳)
		آموزش فناوری‌های نوین	۷	دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)، فرزانه کندی و روحانی (۱۴۰۰)، رستگار (۱۳۹۹)، رحیمیان (۱۳۹۵)، رضایی (۱۳۹۴)، بهره‌مند و همکاران (۱۳۹۳) و اسفندیاری (۱۳۹۳)

شاخه اصلی	شاخه فرعی	راهکار	فراوانی در منابع	منابع
		تعیین سررسیدهای مشخص برای دعاوی	۴	رفیعی طباطبایی (۱۳۹۹)، کریمی (۱۳۹۴)، رضایی (۱۳۹۴) و معاونت حقوقی و توسعه قضایی (۱۳۸۵)
		بهینه‌سازی اخذ استعلامات	۲	طباطبایی فر (۱۳۹۶) و معاونت حقوقی و توسعه قضایی (۱۳۸۵)
		بازطراحی شیوه جابه‌جایی زندانیان به مراجع قضایی	۳	قریب‌پور (۱۳۹۵)، گلدوست‌جویباری و اکبری (۱۳۸۸) و معاونت حقوقی و توسعه قضایی (۱۳۸۵)
ضابطین قضایی	کارمندان اداری	آموزش مستمر مهارت‌های عملی	۳	دارنجان‌شیرازی (۱۴۰۱)، خدابخشی (۱۴۰۰) و قریب‌پور (۱۳۹۵)
	ضابطین قضایی	تربیت ضابطین تخصصی	۲	معمدی‌زاده (۱۴۰۱) و طباطبایی فر (۱۳۹۶)
		کنترل روند بازجویی	۱	کریمی (۱۳۹۴)
		نظارت بر گزارش‌های کلاتری	۲	علی‌اکبری و همکاران (۱۳۹۹) و گیسویی (۱۳۹۸)
		تشکیل پلیس قضایی	۹	دارنجان‌شیرازی (۱۴۰۱)، علی‌اکبری و همکاران (۱۳۹۹)، زارع و نوری (۱۳۹۷)، طباطبایی فر (۱۳۹۶)، قریب‌پور (۱۳۹۵)، کریمی (۱۳۹۴)، رضایی (۱۳۹۴)، اسفندیاری (۱۳۹۳) و شاه‌رخ (۱۳۹۳)
		آموزش فناوری‌های نوین جهت امور اداری	۸	گوینده و همکاران (۱۴۰۲)، فرزانه‌کندری و روحانی (۱۴۰۰)، قنبری‌پور و قربانی (۱۴۰۱)، خالویی تفتی و

فرا ترکیب مطالعات اطلاع دادرسی و حقوق شهروندی در ایران؛ علت‌ها و راهکارها | ربیع‌زاده و همکاران پژوهش‌نامه حقوق اسلامی ۱۵۰۳

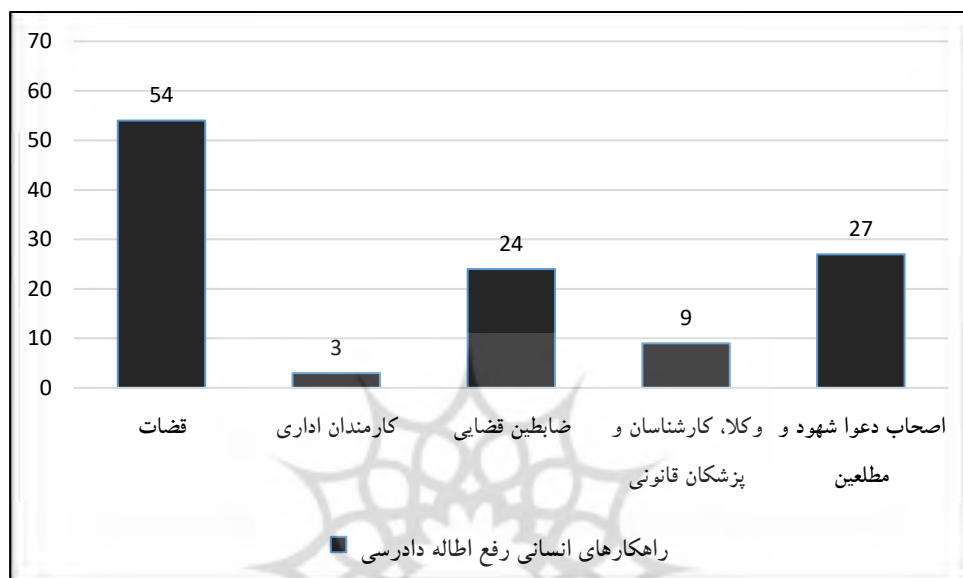
شاخه اصلی	شاخه فرعی	راهکار	فراوانی در منابع	منابع
وکلا، کارشناسان و پزشکان قانونی	و اجرایی کلاتری	و اجرایی کلاتری		آقاعباسی (۱۴۰۰)، رفیعی طباطبایی (۱۳۹۹)، رستگار (۱۳۹۹)، رحیمیان (۱۳۹۵)، بهره‌مند و همکاران (۱۳۹۳)
		بازطراحی مدل رفتار حرفه‌ای ضابطین	۲	رحیمیان (۱۳۹۵) و رضایی (۱۳۹۴)
	تربیت کارشناسان در دانشگاه	تربیت کارشناسان در دانشگاه	۲	قریب‌پور (۱۳۹۵) و کریمی (۱۳۹۴)
		لزوم رعایت جایگاه و شأن وکلا	۲	معمدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱) و قریب‌پور (۱۳۹۵)
		توزیع عادلانه کارشناسان در مناطق جغرافیایی	۱	قریب‌پور (۱۳۹۵)
		استقرار کارشناسان اسناد پزشکی و موارد مرتبط در دادگستری	۲	قریب‌پور (۱۳۹۵) و شاه‌رخی (۱۳۹۳)
		ایجاد بانک اطلاعات کارشناسان	۲	قریب‌پور (۱۳۹۵) و معاونت حقوقی و توسعه قضایی (۱۳۸۵)
اصحاب دعوی، شهود و مطلعين	توسعه فرهنگ مراجعه به وکیل و اخذ مشاوره	توسعه فرهنگ مراجعه به وکیل و اخذ مشاوره	۶	معمدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱)، رفیعی طباطبایی (۱۳۹۹)، قریب‌پور (۱۳۹۵)، زارع و نوری (۱۳۹۷)، رحیمیان (۱۳۹۵) و حبیب‌پور (۱۳۸۷)
		گسترش آموزش‌های حقوقی در مدارس و	۲	قریب‌پور (۱۳۹۵) و معاونت حقوقی و توسعه قضایی (۱۳۸۵)

شاخه اصلی	شاخه فرعی	راهکار	فراوانی در منابع	منابع
راهکارهای غیرانسانی		دانشگاه		
		آموزش عمومی سامانه‌های حقوقی و قضایی	۱۲	شفیعی علویجه و همکاران (۱۴۰۴)، گوینده و همکاران (۱۴۰۲)، معتمدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱)، فرزانه‌کندری و روحانی (۱۴۰۰)، قنبرپور و قربانی (۱۴۰۱)، خالویی تفتی و آقاعباسی (۱۴۰۰)، مصباح و میرجلیلی (۱۳۹۵)، رستگار (۱۳۹۹)، رفیعی طباطبایی (۱۳۹۹)، زارع و نوری (۱۳۹۷)، قریب‌پور (۱۳۹۵) و اسفندیاری (۱۳۹۳)
	امکانات و تجهیزات	ترویج فرهنگ داوری و میانجیگری	۷	سبزواری (۱۴۰۲)، معتمدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱)، رفیعی طباطبایی (۱۳۹۹)، قریب‌پور (۱۳۹۵)، رحیمیان (۱۳۹۵)، کریمی (۱۳۹۴) و معاونت حقوقی و توسعه قضایی (۱۳۸۵)
		متناسب‌سازی تعداد شعب و توزیع عادلانه در مناطق	۲	رفیعی طباطبایی (۱۳۹۹) و قریب‌پور (۱۳۹۵)
		توسعه امکانات رفاهی	۵	گیسویی (۱۳۹۸)، کریمی (۱۳۹۴)، شاه‌رخ (۱۳۹۳)، گلدوست جویباری و اکبری (۱۳۸۸) و معاونت حقوقی و توسعه قضایی (۱۳۸۵)
		تقویت استقلال مالی و بهره‌وری اقتصادی قوه قضائیه	۴	شفیعی علویجه و همکاران (۱۴۰۴)، باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، اسفندیاری (۱۳۹۳) و شاه‌رخ (۱۳۹۳)
		افزایش تعداد پرسنل	۷	دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)، معتمدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱)، طباطبایی و دارابی (۱۳۹۸)، کریمی (۱۳۹۴)، رضایی

شاخه اصلی	شاخه فرعی	راهکار	فراوانی در منابع	منابع
	فرایندها و رویه‌های اجرایی/اداری			(۱۳۹۴)، اسفندیاری (۱۳۹۳) و شاهرخی (۱۳۹۳)
		بهینه‌سازی شیوه جذب افراد	۴	شفیعی علویجه و همکاران (۱۴۰۴)، دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)، خالقی و خدابنده (۱۳۹۳) و معاونت حقوقی و توسعه قضایی(۱۳۸۵)
		بهینه‌سازی شیوه‌های بازرسی و نظارت	۱	کریمی (۱۳۹۴)
		توسعه مستمر دادرسی الکترونیک	۳	خالویی تفتی و آقاعباسی (۱۴۰۰)، رفیعی طباطبایی (۱۳۹۹) و رضایی (۱۳۹۴)
	چابک‌سازی فرایندهای تعامل با سایر نهادها	۲	کریمی (۱۳۹۴) و رضایی (۱۳۹۴)	
قوانین و مقررات	کیفرزدایی و جرم‌زدایی		۴	معمدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱)، باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، قریب‌پور (۱۳۹۵) و شاهرخی (۱۳۹۳)
		متناسب‌سازی و ساده‌سازی مقررات شکلی	۱۴	باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، رفیعی طباطبایی و دارابی (۱۳۹۸)، یآوری و اداریسیان (۱۳۹۷)، رفیعی طباطبایی (۱۳۹۹)، قریب‌پور (۱۳۹۵)، رحیمیان (۱۳۹۵)، اسفندیاری (۱۳۹۳)، دارنجانی شیرازی (۱۴۰۱)، زارع و نوری (۱۳۹۷)، شاهرخی (۱۳۹۳)، کریمی (۱۳۹۴)، رضایی (۱۳۹۴)، طباطبایی‌فر (۱۳۹۶) و حبیب‌پور (۱۳۸۷)
	گسترش قاعده مرور زمان در دعاوی کیفری	۲	باقرزاده اصل (۱۴۰۰) و کریمی (۱۳۹۴)	

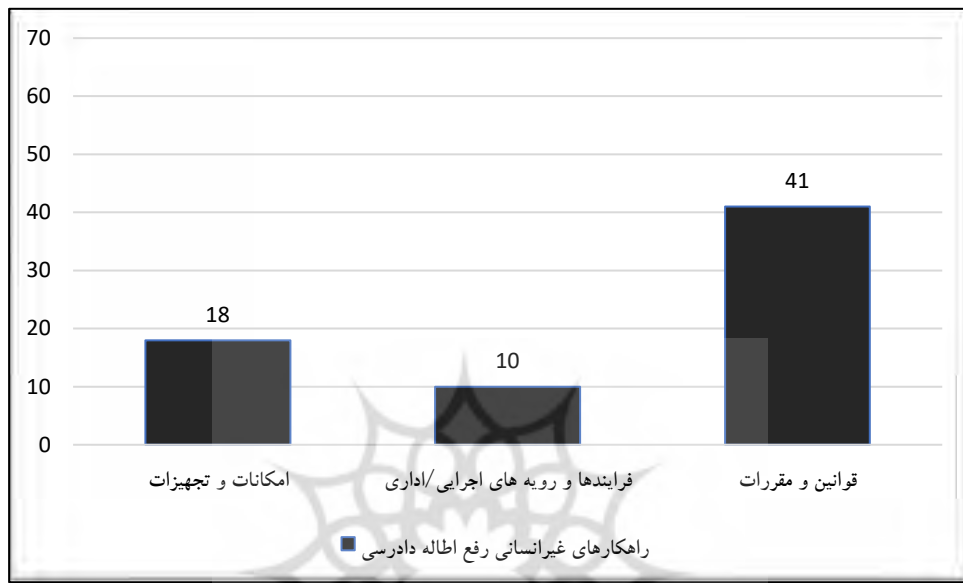
شاخه اصلی	شاخه فرعی	راهکار	فراوانی در منابع	منابع
		گسترش مراجع شبه قضایی و دادگاه‌های صلح	۱	باقرزاده اصل (۱۴۰۰)
		تشکیل ستاد پیشگیری و مقابله با جرائم خاص	۲	معمدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱) و باقرزاده اصل (۱۴۰۰)
		تخصصی شدن مراجع قضایی	۹	شفیعی علویچه و همکاران (۱۴۰۴)، معمدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱)، باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، رفیعی طباطبایی (۱۳۹۹)، قریب‌پور (۱۳۹۵)، رحیمیان (۱۳۹۵)، کریمی (۱۳۹۴)، حبیب‌پور (۱۳۸۷) و عبادی (۱۳۸۵)
		بازبینی مقررات نظارتی	۷	باقرزاده اصل (۱۴۰۰)، یاوری و ادریسیان (۱۳۹۷)، رفیعی طباطبایی و دارابی (۱۳۹۸)، قریب‌پور (۱۳۹۵)، کریمی (۱۳۹۴)، رضایی (۱۳۹۴) و شاه‌رخ (۱۳۹۳)
		توسعه دادگاه‌های موقت در قوانین	۲	رفیعی طباطبایی (۱۳۹۹) و رفیعی طباطبایی و دارابی (۱۳۹۸)

نمودار «سه»: فراوانی راهکارهای انسانی رفع اطلاع دادرسی

در مطالعات گذشته، فراوانی راهکارهای رفع اطلاع دادرسی در راستای تقویت حقوق شهروندی مانند فراوانی عوامل است؛ یعنی عوامل انسانی و شاخه فرعی قضات با ۵۴ بار تکرار در منابع، بیشترین تعداد را به خود اختصاص داده است. اصحاب دعوی نیز در جایگاه دوم قرار گرفته است. آموزش ضمن خدمت قضات، امکان ادامه تحصیل برای قضات، شایسته‌سالاری در تعیین مدیران، تشویق قضات به فعالیت‌های پژوهشی، بهره‌گیری از ظرفیت دانشجویان برای دستیاری، الزامی شدن مراجعه به کارشناس، ارجاع دعاوی پیچیده به قضات ماهر، بازطراحی مدل ارجاع پرونده، ارزیابی عملکرد و پاداش مناسب، بهبود تعامل قضات و کارمندان، بازطراحی ساختار تعیین وقت رسیدگی، آموزش فناوری‌های نوین، تعیین سررسیدهای مشخص برای دعاوی، بهینه‌سازی اخذ استعلامات و بازطراحی شیوه جابه‌جایی زندانیان به مراجع قضایی، راهکارهای مطرح‌شده در منابع برگزیده هستند. در میان راهکارهای مطرح‌شده، تأکید ویژه بر فعالیت‌های فرهنگی و آموزشی برای عموم شهروندان (۲۷ بار) و ارائه راهکارهای متنوع در این زمینه، نشان‌دهنده خلأ جدی در عرصه مذکور طی ۲۰ سال گذشته است.

نمودار «چهار»: فراوانی راهکارهای غیرانسانی رفع اطلاع دادرسی

مانند فراوانی عوامل غیرانسانی، شاخه فرعی قوانین و مقررات ذیل عوامل غیرانسانی بیش از سایر راهکارها مورد توجه منابع برگزیده بوده است. کیفرزدایی و جرم‌زدایی، متناسب‌سازی و ساده‌سازی مقررات شکلی، گسترش قاعده مرور زمان در دعاوی کیفری، گسترش مراجع شبه‌قضایی و دادگاه‌های صلح، تشکیل ستاد پیشگیری و مقابله با جرائم خاص، تخصصی شدن مراجع قضایی، بازبینی مقررات نظارتی و توسعه دادگاه‌های موقت در قوانین به‌عنوان راهکارهای رفع اطلاع دادرسی در راستای تضمین حقوق شهروندی از سوی مطالعات گذشته پیشنهاد شده است. برخی از این راهکارها (مانند ایجاد دادگاه‌های صلح یا تخصصی شدن مراجع قضایی البته به‌صورت نسبی) طی سال‌های گذشته اجرا شده‌اند، اما در زمینه سایر راهکارها اقدامات شاخصی انجام نشده است و همچنان در سطح ایده باقی مانده‌اند.

نتیجه‌گیری

همان‌طور که اشاره شد، یکی از چالش‌های اساسی قوه قضائیه در جمهوری اسلامی ایران، اطلاع دادرسی است. این چالش نه تنها کارایی نظام قضایی را کاهش می‌دهد، بلکه حقوق شهروندی افراد

را که در اصول مختلف قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تضمین شده است، نقض می‌کند. پس از بررسی مطالعات گذشته (۳۳ اثر در بازه زمانی ۲۰ سال) با کمک روش فرا ترکیب و تلاش روشمند برای حفظ انسجام این روش با تطابق سطح علت-راهکار در داده‌ها، در مقام جمع‌بندی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

۱. مطالعات گذشته توجه ویژه‌ای به عوامل انسانی و در جمع این عوامل، به نقش قضات در زمینه علل و ریشه‌های بروز اطلاع دادرسی معطوف داشته‌اند (با وزن بیش از ۷۰ درصد در میان سایر عوامل). با توجه به اینکه قضات مهم‌ترین کنشگر نظام قضایی هستند، آسیب‌های مرتبط با آنان بدون شک رابطه مستقیمی با بروز چالش مذکور دارد. انعکاس این موضوع در منابع کاملاً طبیعی و مورد انتظار بوده و به تبع، راهکارهای مطرح شده نیز از همین الگو تبعیت کرده است. ساختارمند کردن برنامه‌های آموزش‌های مهارتی و عملی، بازطراحی روند جذب قضات باتجربه، ترویج تخصص‌گرایی قضایی و سنجش صلاحیت‌های فرایندی، طراحی بسته‌های ارتقای شغلی و اعطای پاداش کیفیت قضاوت از جمله اقداماتی است که باید با جدیت بیشتری در قوه قضائیه دنبال شود.

۲. در میان عوامل و راهکارهای غیرانسانی، مطالعات گذشته عنایت خاصی به قوانین و مقررات داشته‌اند. از آنجاکه نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران تأثیر فراوانی از نظام‌های حقوقی رومی-ژرمنی پذیرفته است و قوانین نوشته یا موضوعه سهم ویژه‌ای در آن دارد، بدون شک بخش زیادی از آسیب‌ها و کژکارکردها به کمیت یا کیفیت قوانین بازمی‌گردد. راهکارهای مطرح شده از لحاظ فنی بسیار ارزشمند و تخصصی بوده و عمدتاً هنوز به مرحله اقدام و اجرا نرسیده‌اند. تدوین طرح‌های جامع تقنینی و تنقیح فوری قوانین و مقررات، تلاش برای جمع‌سپاری برخی قوانین، افزایش نقش ذی‌نفعان در برخی قوانین و همچنین، استفاده از سازوکارهای تنظیم‌گری می‌تواند زمینه مناسبی را برای اجرای این راهکارها فراهم کند.

۳. تحلیل شبکه‌ای میان عوامل و تمرکز بر زنجیره پیامدها در این موضوع اهمیت ویژه‌ای دارد. بسیاری از عوامل انسانی (مانند کمبود قاضی، کمبود کارمند و استفاده از نیروی کم‌تجربه) با ضعف‌های ساختاری/قانونی (کثرت قوانین و فرایندهای ناقص) ترکیب می‌شوند و چرخه اطلاع دادرسی را گسترش می‌دهند. قوانین پیچیده و فرایندهای نامنظم باعث افزایش فشار کاری و

ابهام شغلی می‌شوند و کمبود تخصص و انگیزه باعث شدت گرفتن تأخیرها و اشتباهات می‌شود.

۴. ترکیب داده‌های مرتبط با علل و راهکارها نشان می‌دهد که اطلاع دادرسی محصول تعامل سه سطح فردی (دانش، تجربه، انگیزه قضات و سایر کارگزاران)، ساختاری-قانونی (کثرت قوانین، ضعف فرایندها و کمبود فناوری) و اجتماعی-فرهنگی (آگاهی عمومی و فرهنگ حقوقی شهروندان) است. راهکارهای مؤثر نیز باید هم‌زمان این سه سطح را پوشش دهند. بنابراین، راهبرد جامع کاهش اطلاع دادرسی با هدف تقویت شاخص‌های حقوق شهروندی باید بر پایه سه محور «اصلاح قوانین و فرایندها»، «توانمندسازی منابع انسانی» و «ارتقای فرهنگ حقوقی جامعه» استوار شود و بدون تحقق هم‌زمان این محورها، کاهش پایدار معضل اطلاع دادرسی ممکن نخواهد بود.

عدالت قضایی و حقوق شهروندان مهم‌ترین قربانی اطلاع دادرسی است و آثار به‌جامانده از این امر در شبکه‌ای از عوامل، چرخه‌ای از ناکارآمدی‌ها، نارضایتی‌های عمومی و تضعیف سرمایه اجتماعی را به دنبال خواهد داشت. با توجه به تعدد و تراکم پژوهش‌های علمی، به پشتوانه روش فراترکیب که طی سال‌های اخیر در مجامع علمی جهانی مورد اقبال ویژه پژوهشگران قرار گرفته است، مجموعه‌ای از داده‌های کیفی طبقه‌بندی شده و کاربردی در زمینه رابطه اطلاع دادرسی و حقوق شهروندی از رهگذر علت‌ها و راهکارها در این پژوهش ارائه و روابط میان آن‌ها تحلیل شد. امید است که با همت کنشگران و پژوهشگران، اقدامات مؤثری در زمینه کاربست این داده‌ها صورت پذیرد و شعار «عدالت‌خانه‌ای به وسعت ایران» برای همه شهروندان بیش‌ازپیش محقق شود.

منابع

- ۱) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۵۸ با اصلاحات بعدی).
- ۲) اعلامیه جهانی حقوق بشر (UDHR) (۱۹۴۵).
- ۳) آرمان، مانی و خسروی، محبوبه (۱۳۹۲). اعتبارسنجی الگوی آموزش نیروی انسانی با رویکرد شایستگی. مطالعات مدیریت بهبود و تحول، ۲۲ (۷۱)، صص. ۷۳-۴۹.
- ۴) اتابکی، پرویز (۱۳۷۸). فرهنگ جامع کاربردی فرزانه (عربی-فارسی) از دیرینه ایام عرب تا نوترین واژگان علم و ادب (جلد ۱)، تهران: نشر پژوهش فرزانه روز.
- ۵) اسفندیاری، محسن (۱۳۹۳). علل اطلاع دادرسی فرایند کیفری در نظام حقوقی ایران (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین‌المللی بندر انزلی، گیلان.
- ۶) افشارنیا، مبین (۱۳۸۹). اطلاع دادرسی و توسعه قضایی. تهران: خرسندی.
- ۷) باقرزاده اصل، حسین (۱۴۰۰). علل اطلاع دادرسی در دعاوی مدنی و راه‌های پیشگیری از آن. تحقیقات حقوق قضایی، ۲ (۴)، صص. ۵۲۶-۴۹۳.
- ۸) بهره‌مند، حمید، کوره‌یز، حسین محمد و سلیمی، احسان (۱۳۹۳). راهبردهای وضعی پیشگیری از جرائم سایبری. آموزه‌های حقوق کیفری، ۱۱ (۷)، صص. ۱۷۶-۱۴۷.
- ۹) جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۷۸)، مبسوط در ترمینولوژی حقوق. تهران: گنج دانش.
- ۱۰) حبیب‌پور، عباس (۱۳۸۷). تأثیر قرارهای قاطع دعوی بر اطلاع دادرسی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه شیراز، شیراز.
- ۱۱) خالقی، ابوالفتح و خداپنده، فاطمه (۱۴۰۳). مسئولیت مدنی دولت در قبال اطلاع دادرسی. تمدن حقوقی، ۲۲ (۲)، صص. ۷۲-۵۷.
- ۱۲) خالویی تفتی، سیدسجاد و آقاعباسی، رضا (۱۴۰۰). اهمیت و نقش دادرسی الکترونیکی در رسیدگی‌های قضایی. پژوهش و مطالعات علوم اسلامی، ۳ (۲۸)، صص. ۱۱۸-۱۰۵.
- ۱۳) خدابخشی، عبدالله (۱۴۰۰). نقش آموزه‌های فقهی در رعایت حقوق شهروندی و تحقق دادرسی عادلانه. مطالعات حقوق شهروندی، ۵ (۲۴)، صص. ۱۰۴-۶۱.
- ۱۴) دارنجانی شیرازی، نجمه (۱۴۰۱). بررسی علل و عوامل اطلاع دادرسی در سیستم حقوقی ایران. مطالعات علوم سیاسی، ۸ (۴)، صص. ۵۸۹-۵۷۷.
- ۱۵) ربیع‌زاده، علی (۱۴۰۲). جریان‌شناسی حقوقی مواضع و عملکرد کنشگران حقوق بشری در ایران (رساله دکتری)، دانشگاه امام‌صادق (علیه‌السلام)، تهران.
- ۱۶) رحیمیان، الهام (۱۳۹۵). علل و عوامل اطلاع دادرسی در امور حقوقی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد).

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تفت، یزد.

۱۷) رستگار، عصمت (۱۳۹۹). چالش‌های حقوق شهروندی در دادرسی الکترونیک با نگاهی به جایگاه آن در فقه شیعه. مطالعات تطبیقی حقوق شهروندی، ۱ (۱)، صص. ۷۱-۵۵.

۱۸) رضایی، محسن (۱۳۹۴). نقش وکیل در اطلاع دادرسی مدنی در حقوق ایران (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت، فارس.

۱۹) رفیعی طباطبایی، سیدحسام‌الدین (۱۳۹۹). بررسی اقدامات قوه قضائیه در راستای اصلاح فرایندهای رسیدگی و تأثیر آن بر کاهش اطلاع دادرسی. مطالعات فقه اقتصادی، ۲ (۱)، صص. ۴۷-۳۰.

۲۰) رفیعی طباطبایی، سیدحسام‌الدین و دارابی، ایمان (۱۳۹۸). بررسی عوامل مؤثر بر رفع اطلاع دادرسی و توسعه قضایی با مطالعه موردی بر دادگستری شهرستان کرمانشاه در سال ۱۳۹۶. تمدن حقوقی، ۲ (۵)، صص. ۶۵-۴۶.

۲۱) روحیان، محمدجواد، قیوم‌زاده، محمود و حسینی، سیدابراهیم (۱۴۰۰). کیفیت دادرسی مدنی و تأثیر آن بر رعایت حقوق شهروندی در فرایند دادرسی. مجله حقوقی پزشکی، ۴ (۱۵)، صص. ۶۴۳-۶۵۹.

۲۲) زارع، مریم و نوری، روح‌الله (۱۳۹۷). بازمهندسی فرایندهای رسیدگی کیفری در دادگاه‌های عمومی و انقلاب مبتنی بر کاربرد فناوری اطلاعات. مطالعات مدیریت کسب‌وکار هوشمند، ۶ (۲۴)، صص. ۶۳-۸۶.

۲۳) سیزواری، عبدالکریم (۱۴۰۲). بررسی علل اطلاع دادرسی در پرتوی حفظ حقوق شهروندی در پرونده‌های حقوقی و کیفری در محاکم دادگستری. اولین کنفرانس بین‌المللی حقوق، مدیریت، علوم تربیتی، روان‌شناسی و مدیریت برنامه‌ریزی آموزشی، تهران.

۲۴) سند تحول قضایی (ابلاغی ۱۳۹۹).

۲۵) سند تحول و تعالی قوه قضائیه (ابلاغی ۱۴۰۳).

۲۶) شاه‌رخ، سعیده (۱۳۹۳). راه‌های پیشگیری از اطلاع دادرسی در امور کیفری (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه شهید باهنر، کرمان.

۲۷) شفیعی علویجه، مجتبی، میرحسینی، سیدمحسن و عمادزاده، محمدکاظم (۱۴۰۴). واکاوی چالش‌های صیانت از حقوق شهروندی در ایران (مطالعه موردی: نهاد قوه قضائیه). مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران، ۱ (۵۵)، صص. ۵۶۶-۵۳۹.

۲۸) شمس، عبدالله (۱۳۸۸). آیین دادرسی مدنی (جلد ۱). تهران: دراک.

۲۹) طباطبایی‌فر، سیدعلی (۱۳۹۶). بررسی علل اطلاع دادرسی و راهکارهای جلوگیری از آن به‌منظور حمایت از حقوق شهروندی. کنگره بین‌المللی حقوق شهروندی، تهران.

- ۳۰) عبادی، محمد اسماعیل (۱۳۸۵). علل اطلاع دادرسی و راهکارهای جلوگیری از آن. قضاوت، ۸ (۳۷)، صص. ۳۹-۳۲.
- ۳۱) علی‌اکبری، رستم؛ اسماعیلی، سیاوش؛ امینی اسدآبادی، حسین و حسینی‌نژاد، بهروز (۱۳۹۹). مبانی، اصول و برنامه‌های پلیس ترمیمی (میانجیگری پلیسی). پژوهش‌های حقوقی قانون‌یار، ۹ (۲۰)، ۴۵-۶۴.
- ۳۲) فرزانه‌کندری، نرگس و روحانی، سعید (۱۴۰۰). ارائه چهارچوب مفهومی تحول دیجیتال قضایی در راستای حکمرانی دیجیتال. مدیریت دولتی، ۱۳ (۳)، صص. ۵۹۳-۶۲۰.
- ۳۳) قریب‌پور، داوود (۱۳۹۵). راهکارهای کاهش اطلاع دادرسی کیفری با تأکید بر قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ (پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد). دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی، اصفهان.
- ۳۴) قنبرپور، بهنام و قربانی، امید (۱۴۰۱). بررسی تأثیر ایجاد ابلاغ و ثبت الکترونیکی در روند دادرسی قضایی. آموزه‌های فقه و حقوق جزا، ۱ (۴)، صص. ۴۶-۶۷.
- ۳۵) کریمی، اکبر (۱۳۹۴). علل و عوامل مؤثر اطلاع دادرسی در امور کیفری و راهکارهای پیشگیری از آن (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه آزاد اسلامی واحد تفت، تفت.
- ۳۶) گلدوست جوبیاری، رجب و اکبری، جهان‌دار (۱۳۸۸). عوامل انسانی اطلاع دادرسی در امور کیفری. تحقیقات حقوقی، ۱۲ (۴۹)، صص. ۲۸۱-۳۲۰.
- ۳۷) گوینده، هدی؛ بیگدلی‌آذری، ندا و پایان، وحید (۱۴۰۲). کاهش اطلاع دادرسی در پرتو مدیریت دادرسی بر ادله اثبات دعوا. مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۱۵ (۳۰)، doi: 10.22075/feqh.2023.29723.3510
- ۳۸) گیسویی، عباس (۱۳۹۸). نقش ضابطین قضایی در پیشگیری از اطلاع دادرسی با نگاهی به دادگاه‌های نظامی. ماهنامه دادرسی، ۲۳ (۱۳۸).
- ۳۹) لاله‌خانی، سحر و خالقیان، جواد (۱۳۹۹). جایگاه ارشاد قضایی در بهبود دادرسی و تأثیر آن بر حقوق شهروندی. مجله علمی پژوهشی حقوق پزشکی، ۳ (۱۴)، صص. ۲۶۱-۲۷۱.
- ۴۰) معاونت حقوقی و توسعه قضایی (۱۳۸۵). مشکلات و عوامل ریشه‌ای اطلاع دادرسی. قضاوت، ۶ (۴۲)، صص. ۴۷-۵۱.
- ۴۱) معتمدی‌زاده، محمدرضا، دلیر، حمید و احمدی موسوی، مهدی (۱۴۰۱). علل اطلاع دادرسی در امور کیفری؛ چرایی و راهکارها. مطالعات فقه اقتصادی، ۴ (۵)، صص. ۶۰۳-۶۲۰.
- ۴۲) معین، محمد (۱۳۹۱). فرهنگ فارسی. تهران: امیرکبیر.
- ۴۳) منشور حقوق شهروندی جمهوری اسلامی ایران (ابلاغی ۱۳۹۵).

۴۴) میرجلیلی، محمد مهدی و مصباح، محمد سعید (۱۳۹۵). اطاله دادرسی، مانعی جهت تحقق حقوق شهروندی. کنفرانس بین‌المللی نوآوری و تحقیق در علوم انسانی، مدیریت و معارف اسلامی، قم.

۴۵) یآوری، اسدالله و ادریسیان، حامد (۱۳۹۷). راهکارهایی برای کاهش اطاله دادرسی مالیاتی. دانشنامه حقوق اقتصادی، ۲۵ (۱۴)، صص. ۲۶-۱.

- 46) Alfredsson, G., & Eide, A. (1999). The Universal Declaration of Human Rights: A common standard of achievement. New York: Martinus Nijhoff Publishers.
- 47) Bellamy, Richard. (2008). Citizenship: A very short introduction. New York: Oxford University Press.
- 48) Doebller, C. (2006). Introduction to international human rights law. London: CD Pub.
- 49) Edwards, M., Davies, M., & Edwards, A. (2009). What are the external influences on information exchange and shared decision-making in healthcare consultations: A meta-synthesis of the literature. Patient Education and Counseling, 75(1), 37-52. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2008.09.025>
- 50) Filatova, M. (2021). Reasonable time of proceedings: Compilation of case-law of the European Court of Human Rights. Council of Europe. <https://rm.coe.int/echr-reasonable-time-of-proceedings-compilation-of-case-law-of-the-eso.ochrance.cz>
- 51) Project delay resolution. (2020). Science and Technology in Civil Engineering, 3(3), 59-77. <https://doi.org/10.17323/2713-2749.2020.3.59.77>
- 52) R. v. Jordan, 2016 SCC 27, [2016] 1 SCR 631. <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/670/index.do>
- 53) Zimmer, L. (2006). Qualitative meta-synthesis: A question of dialoguing with text. Journal of Advanced Nursing, 53(3), 311-318. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2006.03721.x>

References

- 1) Constitution of the Islamic Republic of Iran (Enacted in 1979 with Subsequent Amendments) (1358 SH/1979) [in Persian].
- 2) Universal Declaration of Human Rights (UDHR) (1945).
- 3) Afsharnia, Mobin (1389 SH/2010). Eṭāleh-ye Dādrasī va Tose'eh-ye Qazā'ī [Delay in Judicial Proceedings and Judicial Development]. Tehran: Khorsandi [in Persian].
- 4) Alfredsson, G., & Eide, A. (1999). The Universal Declaration of Human Rights: A common standard of achievement. New York: Martinus Nijhoff Publishers.
- 5) Aliakbari, Rostam, Esmaeili, Siavash, Amini Asadabadi, Hossein, & Hosseini-najad, Behrouz (1399 SH/2020). Mabānī, Oṣūl va Barnāmeḥ-hā-ye Polis-e Tar mīmī (Miānjigari-ye Polisi) [Foundations, Principles, and Programs of Restorative Policing (Police Mediation)]. Pazhohesh-hay-e Hoquqi-ye Ghanounyar [Ghanounyar Legal Research], Vol. 9, No. 20, pp. 45–64 [in Persian].
- 6) Arman, Mani, & Khosravi, Mahboubeh (1392 SH/2013). E'tebār-sanji-ye Olgū-ye Āmūzeš-e Nīrū-ye Ensānī bā Rūykerd-e Šāyestegī [Validation of Human Resource Training Model with Competency Approach]. Motale'at-e Modiriyat-e Behbud va Tahavvol [Management Studies in Improvement and Evolution], Vol. 22, No. 71, pp. 49–73 [in Persian].
- 7) Atabaki, Parviz (1378 SH/1999). Farhang-e Jāme'-e Kārboardī-ye Farzān ('Arabī-Fārsī) az Dīrīneh Ayyām-e 'Arab tā Nowtarīn Vāžegān-e 'Elm va Adab [Farzan Comprehensive Practical Dictionary (Arabic-Persian) from Ancient Arab Days to the Newest Words of Science and Literature] (Vol. 1). Tehran: Farzan Rooz Research Publishing [in Persian].
- 8) Bahremand, Hamid, Kourehpaz, Hossein Mohammad, & Salimi, Ehsan (1393 SH/2014). Rāhbardhā-ye Vāž'i-ye Pīšgīrī az Jarā'im-e Sāyberī [Situational Strategies for Cybercrime Prevention]. Amoozeh-hay-e Hoquq-e Keyfari [Criminal Law Doctrines], Vol. 11, No. 7, pp. 147–176 [in Persian].
- 9) Baqerzadeh Asl, Hossein (1400 SH/2021). 'Elal-e Eṭāleh-ye Dādrasī dar Da'avī-ye Madanī va Rāhhā-ye Pīšgīrī az Ān [Causes of Delay in Civil Lawsuits Adjudication and Ways to Prevent It]. Tahqiqat-e Hoquq-e Qazayi [Judicial Law Research], Vol. 2, No. 4, pp. 493–526 [in Persian].
- 10) Bellamy, Richard. (2008). Citizenship: A very short introduction. New York: Oxford University Press.
- 11) Darenjani Shirazi, Najmeh (1401 SH/2022). Barresī-ye 'Elal va 'Avāmel-e Eṭāleh-ye Dādrasī dar Sistem-e Hoquqī-ye Īrān [Examining the Causes and Factors of Delay in Adjudication in the Legal System of Iran]. Motale'at-e Olum-e Siyasi [Political Science Studies], Vol. 8, No. 4, pp. 577–589 [in Persian].
- 12) Doebbler, C. (2006). Introduction to international human rights law. London: CD Pub.
- 13) Ebadi, Mohammad Esmail (1385 SH/2006). 'Elal-e Eṭāleh-ye Dādrasī va Rāhkārhā-ye Jelowgīrī az Ān [Causes of Delay in Adjudication and Solutions for Preventing It]. Qazavat [Judgement Journal], Vol. 8, No. 37, pp. 32–39 [in Persian].

- 14) Edwards, M., Davies, M., & Edwards, A. (2009). What are the external influences on information exchange and shared decision-making in healthcare consultations: A meta-synthesis of the literature. *Patient Education and Counseling*, 75(1), 37–52. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2008.09.025>
- 15) Esfandiari, Mohsen (1393 SH/2014). 'Elal-e Eṭāleh-ye Dādrasī-ye Farāyand-e Keyfarī dar Neẓām-e Hoqūqī-ye Īrān [Causes of Delay in Criminal Process Adjudication in Iranian Legal System] (Master's thesis). Guilan: Islamic Azad University, Bandar Anzali International Branch [in Persian].
- 16) Farzaneh Kondori, Narges, & Rouhani, Saeed (1400 SH/2021). Erā'eh-ye Čāhārčūb-e Mafhūmī-ye Taḥavvol-e Dijitāl-e Qazā'ī dar Rāstā-ye Hokmrānī-ye Dijitāl [Providing a Conceptual Framework for Judicial Digital Transformation Towards Digital Governance]. *Modiriyat-e Dolati [Public Administration Journal]*, Vol. 13, No. 3, pp. 593–620 [in Persian].
- 17) Filatova, M. (2021). Reasonable time of proceedings: Compilation of case-law of the European Court of Human Rights. Council of Europe. <https://rm.coe.int/echr-reasonable-time-of-proceedings-compilation-of-case-law-of-the-eso.ochrance.cz>
- 18) Ghanbarpour, Behnam, & Ghorbani, Omid (1401 SH/2022). Barresī-ye Ta'tīr-e Ījād-e Eblāğ va Sabt-e Elektronikī dar Ravand-e Dādrasī-ye Qazā'ī [Examining the Impact of Creating Electronic Notification and Registration in Judicial Proceedings]. *Amoozeh-hay-e Feqh va Hoquq-e Jaza [Doctrines of Criminal Law and Jurisprudence]*, Vol. 1, No. 4, pp. 46–67 [in Persian].
- 19) Gharibpour, Davoud (1395 SH/2016). Rāhkārḥā-ye Kāheš-e Eṭāleh-ye Dādrasī-ye Keyfarī bā Ta'kid bar Qānūn-e Āyīn-e Dādrasī-ye Keyfarī Mošaššab-e 1392 [Strategies for Reducing Delay in Criminal Adjudication with Emphasis on Criminal Procedure Law Enacted in 2013] (Master's thesis). Isfahan: Shahid Ashrafi Isfahani University [in Persian].
- 20) Gisouei, Abbas (1398 SH/2019). Naqš-e Žābeṭīn-e Qazā'ī dar Pišgiri az Eṭāleh-ye Dādrasī bā Negāhi beh Dādgāh-hā-ye Neẓāmī [The Role of Judicial Officers in Preventing Delay in Adjudication with a Look at Military Courts]. *Dadrasi [Dadrasi Monthly]*, Vol. 23, No. 138 [in Persian].
- 21) Goldoust Jouybari, Rajab, & Akbari, Jahandar (1388 SH/2009). 'Avāmel-e Ensānī-ye Eṭāleh-ye Dādrasī dar Omūr-e Keyfarī [Human Factors of Delay in Adjudication in Criminal Matters]. *Tahqiqat-e Hoquqi [Legal Research Journal]*, Vol. 12, No. 49, pp. 281–320 [in Persian].
- 22) Gouyandeh, Hoda, Bigdeli Azari, Neda, & Payan, Vahid (1402 SH/2023). Kāheš-e Eṭāleh-ye Dādrasī dar Partow-ye Modiriyat-e Dādras bar Adilleh-ye Eṭbāt-e Da'vā [Reducing Delay in Adjudication in Light of Judge's Management of Evidence of Proof]. *Motale'at-e Feqh va Hoquq-e Eslami [Islamic Jurisprudence and Law Studies]*, Vol. 15, No. 30. doi: 10.22075/feqh.2023.29723.3510 [in Persian].
- 23) Habibpour, Abbas (1387 SH/2008). Ta'tīr-e Qarārḥā-ye Qāṭe'-e Da'vī bar Eṭāleh-ye Dādrasī [Impact of Definitive Court Rulings on Delay in Adjudication] (Master's thesis). Shiraz: Shiraz University [in Persian].

- 24) Jafari Langarudi, Mohammad Jafar (1378 SH/1999). Mabsūt dar Terminūlūzī-ye Hoqūq [Detailed Legal Terminology]. Tehran: Ganj-e Danesh [in Persian].
- 25) Karimi, Akbar (1394 SH/2015). 'Elal va 'Avāmel-e Mo'attir-e Eṭāleh-ye Dādrasī dar Omūr-e Keyfarī va Rāhkārḥā-ye Pišgiri az Ān [Causes and Effective Factors of Delay in Adjudication in Criminal Matters and Strategies to Prevent It] (Master's thesis). Yazd: Islamic Azad University, Taft Branch [in Persian].
- 26) Khaleghi, Abolfath, & Khodabandeh, Fatemeh (1403 SH/2024). Mas'ūliyat-e Madanī-ye Dowlat dar Qabāl-e Eṭāleh-ye Dādrasī [Government Civil Liability for Delay in Adjudication]. Tamaddon-e Hoquqi [Legal Civilization], No. 22, pp. 57-72 [in Persian].
- 27) Khalegi Tafti, Sayyid Sajjad, & Agha Abbasi, Reza (1400 SH/2021). Ahammīyat va Naqš-e Dādrasī-ye Elektronīkī dar Residegī-hā-ye Qazā'ī [Importance and Role of Electronic Adjudication in Judicial Proceedings]. Pazhohesh va Motale'at-e Olum-e Eslami [Research and Studies in Islamic Sciences], Vol. 3, No. 28, pp. 105-118 [in Persian].
- 28) Khodabakhshi, Abdollah (1400 SH/2021). Naqš-e Āmūzeh-hā-ye Feqhī dar Re'āyat-e Hoqūq-e Šahrvandī va Taḥaqqoq-e Dādrasī-ye 'Ādelāneh [The Role of Jurisprudential Teachings in Observing Citizenship Rights and Achieving Fair Trial]. Motale'at-e Hoquq-e Shahrvandī [Citizenship Rights Studies], Vol. 5, No. 24, pp. 61-104 [in Persian].
- 29) Lalekhani, Sahar, & Khaleghian, Javad (1399 SH/2020). Jāyghāh-e Eršād-e Qazā'ī dar Behbud-e Dādrasī va Ta'tīr-e Ān bar Hoqūq-e Šahrvandī [The Position of Judicial Guidance in Improving Adjudication and Its Impact on Citizenship Rights]. Majallah-ye Elmi-Pazhoheshi-ye Hoquq-e Pezeshki [Medical Law Journal], Vol. 3, No. 14, pp. 261-271 [in Persian].
- 30) Legal and Judicial Development Deputy (1385 SH/2006). Moškeālāt va 'Avāmel-e Rīšehe-ī-ye Eṭāleh-ye Dādrasī [Problems and Root Causes of Delay in Adjudication]. Qazavat [Judgement Journal], Vol. 6, No. 42, pp. 47-51 [in Persian].
- 31) Manšūr-e Hoqūq-e Šahrvandī-ye Jomhūrī-ye Eslāmī-ye Īrān (Eblāgī 1395) [Charter on Citizenship Rights of the Islamic Republic of Iran (Promulgated 2016)] (1395 SH/2016). [in Persian].
- 32) Mirjalili, Mohammad Mehdi, & Mesbah, Mohammad Saeed (1395 SH/2016). Eṭāleh-ye Dādrasī, Māne'ī Jehat-e Taḥaqqoq-e Hoqūq-e Šahrvandī [Delay in Adjudication, an Obstacle to Realizing Citizenship Rights]. International Conference on Innovation and Research in Humanities, Management and Islamic Studies, Qom [in Persian].
- 33) Moin, Mohammad (1391 SH/2012). Farhang-e Fārsī [Persian Dictionary]. Tehran: Amirkabir [in Persian].
- 34) Motamedizadeh, Mohammad Reza, Dalir, Hamid, & Ahmadi Mousavi, Mehdi (1401 SH/2022). 'Elal-e Eṭāleh-ye Dādrasī dar Omūr-e Keyfarī; Čerāyi va Rāhkārḥā [Causes of Delay in Adjudication in Criminal Matters; Whys and Solutions]. Motale'at-e Feqh-e Eqtesadi [Economic Jurisprudence Studies], Vol. 4, No. 5, pp. 603-620 [in Persian].

- 35) Project delay resolution. (2020). Science and Technology in Civil Engineering, 3(3), 59-77. <https://doi.org/10.17323/2713-2749.2020.3.59.77>
- 36) R. v. Jordan, 2016 SCC 27, [2016] 1 SCR 631. <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/670/index.do>
- 37) Rabieezadeh, Ali (1402 SH/2023). Jarayān-šenāsī-ye Hoquqi-ye Mavāze' va 'Amalkard-e Konešgarān-e Hoquq-e Bašarī dar Īrān [Legal Trends Analysis of Positions and Performance of Human Rights Activists in Iran] (Doctoral dissertation). Tehran: Imam Sadiq University [in Persian].
- 38) Rafiei Tabatabai, Sayyid Hesamoddin (1399 SH/2020). Barresi-ye Eqdāmāt-e Qowveh-ye Qazā'iyeh dar Rāstā-ye Ešlāh-e Farāyand-hā-ye Residegi va Ta'tīr-e Ān bar Kāheš-e Eṭāleh-ye Dādrasī [Investigating Judiciary Measures Towards Reforming Proceeding Processes and Its Impact on Reducing Delay in Adjudication]. Motale'at-e Feqh-e Eqtesadi [Economic Jurisprudence Studies], Vol. 2, No. 1, pp. 30-47 [in Persian].
- 39) Rafiei Tabatabai, Sayyid Hesamoddin, & Darabi, Iman (1398 SH/2019). Barresi-ye 'Avāmel-e Mo'atīr bar Raf'-e Eṭāleh-ye Dādrasī va Tose'eh-ye Qazā'ī bā Moṭāla'eh-ye Mawredī bar Dādgosstari-ye Šahrestān-e Kermānšāh dar Sāl-e 1396 [Investigating Effective Factors in Eliminating Delay in Adjudication and Judicial Development with a Case Study on Kermanshah Judiciary in 2017]. Tamaddon-e Hoquqi [Legal Civilization], Vol. 2, No. 5, pp. 46-65 [in Persian].
- 40) Rahimian, Elham (1395 SH/2016). 'Elal va 'Avāmel-e Eṭāleh-ye Dādrasī dar Omūr-e Hoquqi [Causes and Factors of Delay in Adjudication in Civil Matters] (Master's thesis). Yazd: Islamic Azad University, Taft Branch [in Persian].
- 41) Rastegar, Esmat (1399 SH/2020). Čālesh-hā-ye Hoquq-e Šahrvandī dar Dādrasī-ye Elektronik bā Negāhi beh Jāygāh-e Ān dar Feqh-e Ši'eh [Challenges of Citizenship Rights in Electronic Adjudication with a Look at Its Position in Shi'i Jurisprudence]. Motale'at-e Tatbiqi-ye Hoquq-e Shahrvandī [Comparative Studies of Citizenship Rights], Vol. 1, No. 1, pp. 55-71 [in Persian].
- 42) Rezaei, Mohsen (1394 SH/2015). Naqš-e Vakīl dar Eṭāleh-ye Dādrasī-ye Madanī dar Hoquq-e Īrān [The Role of Lawyer in Delay of Civil Adjudication in Iranian Law] (Master's thesis). Fars: Islamic Azad University, Marvdasht Branch [in Persian].
- 43) Rouhian, Mohammad Javad, Qayoumzadeh, Mahmoud, & Hosseini, Sayyid Ebrahim (1400 SH/2021). Keyfiyat-e Dādrasī-ye Madanī va Ta'tīr-e Ān bar Re'āyat-e Hoquq-e Šahrvandī dar Farāyand-e Dādrasī [Quality of Civil Procedure and Its Impact on Compliance with Citizenship Rights in Judicial Process]. Majalleh-ye Hoquqi-ye Pezeshki [Medical Law Journal], Vol. 4, No. 15, pp. 643-659 [in Persian].
- 44) Sabzevari, Abdolkarim (1402 SH/2023). Barresi-ye 'Elal-e Eṭāleh-ye Dādrasī dar Partow-ye Heṭf-e Hoquq-e Šahrvandī dar Parvande-hā-ye Hoquqi va Keyfari dar Maḥākem-e Dādgosstari [Investigating the Causes of Delay in Adjudication in Light of Preserving Citizenship Rights in Civil and Criminal Cases in Courts of Justice]. 1st International Conference on Law, Management, Educational Sciences, Psychology and Educational Planning Management,

- Tehran [in Persian].
- 45) Sanad-e Tahavvol va Ta'ali-ye Qowveh-ye Qaza'iyeh (Eblagi 1403) [Document on Transformation and Excellence of the Judiciary (Promulgated 2024)] (1403 SH/2024). [in Persian].
 - 46) Sanad-e Tahavvol-e Qaza'i (Eblagi 1399) [Judicial Transformation Document (Promulgated 2020)] (1399 SH/2020). [in Persian].
 - 47) Shafiei Alavijeh, Mojtaba, Mirhosseini, Sayyid Mohsen, & Emadzadeh, Mohammad Kazem (1404 SH/2025). Vaka'i-ye Chalesh-ha-ye Seyanat az Hoquq-e Shahrbandi dar Iran (Motala'eh-ye Mawredi: Nehad-e Qowveh-ye Qaza'iyeh) [Analyzing Challenges of Safeguarding Citizenship Rights in Iran (Case Study: Judicial Power Institution)]. Motale'at-e Hoquq-e Umumi-ye Daneshgah-e Tehran [Public Law Studies Quarterly Journal of University of Tehran], Vol. 55, No. 1, pp. 539-566 [in Persian].
 - 48) Shahrokhi, Saeideh (1393 SH/2014). Rahnha-ye Pishgiri az Etaleh-ye Dadrasi dar Omur-e Keyfari [Ways to Prevent Delay in Adjudication in Criminal Matters] (Master's thesis). Kerman: Shahid Bahonar University [in Persian].
 - 49) Shams, Abdollah (1388 SH/2009). Ayin-e Dadrasi-ye Madani [Civil Procedure] (Vol. 1). Tehran: Darak [in Persian].
 - 50) Tabatabaifar, Sayyid Ali (1396 SH/2017). Barresi-ye Elal-e Etaleh-ye Dadrasi va Rahnkarnha-ye Jelowgiri az An beh-Manzur-e Hemayat az Hoquq-e Shahrbandi [Examining the Causes of Delay in Adjudication and Prevention Strategies to Protect Citizenship Rights]. International Congress on Citizenship Rights, Tehran [in Persian].
 - 51) Yavari, Asadollah, & Edrisian, Hamed (1397 SH/2018). Rahnkarnhayi baraye Kaneh-e Etaleh-ye Dadrasi-ye Maliyati [Strategies for Reducing Delay in Tax Adjudication]. Daneshnameh-ye Hoquq-e Eqtesadi [Encyclopedia of Economic Law], Vol. 25, No. 14, pp. 1-26 [in Persian].
 - 52) Zare, Maryam, & Nouri, Rouhollah (1397 SH/2018). Baz-mohandes-ye Farayand-ha-ye Residegi-ye Keyfari dar Dadgah-ha-ye Umumi va Enqelab Mobtani bar Karnboard-e Fanavari-ye Ettela'at [Re-engineering Criminal Proceeding Processes in Public and Revolutionary Courts Based on Information Technology Application]. Motale'at-e Modiriyat-e Kasb-o-Kar-e Hooshmand [Smart Business Management Studies], Vol. 6, No. 24, pp. 63-86 [in Persian].
 - 53) Zimmer, L. (2006). Qualitative meta-synthesis: A question of dialoguing with text. *Journal of Advanced Nursing*, 53(3), 311-318.
<https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2006.03721.x>

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی